

ΑΓΩΝΙΕΣ*

Ὁ μάταιες χώρες, ὅπου σέρνετε
τὴ Σκέψη,
ὡσὰ μιά μαύρη μυρμηγκοσομῆ,
ποῦ ἐδῶ κι' ἐκεῖ χτυπώντας τὴ
τραβιάει, σὲ πείνας ξόδι ἀτέλειωτο,
μιά πεταλούδα ὀρθότατη, νεκρή!

ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΙΚΕΙΑΝΟΣ

I

Δὲν ἦτανε ἀπὸ κείνες τὶς γνωριμίες πὺλ λέμε ἀξέχαστες οὔτε ἀπὸ κείνες πὺλ λέμε πὺλ ξεχαστοῦμε τὴν εὐτυχία τῆς ζωῆς μας—ἡ γνωριμιά μας δὲν ἦταν τόσο διαβατήρα.

Σμίξαμε στὸν ἴδιο δρόμο τυχαῖα. Ἡ συνάντησή μας ἦτανε ἀπὸ τὶς ἀβίαστες ἐκείνες συμπτώσεις πὺλ ἔρχονται μὲ τὴν ἀργότατη βεβαιότητα τοῦ ἀναλόφενου. Ἀπὸ τὰ περιστατικά ἐκεῖνα, πὺλ δὲν ξαφνιάζεσαι ἅμα σοῦ συμβοῦν—τόσον ὁ ἑαυτός μας ἦτανε προετοιμασμένος νὰ τὰ δεχτεῖ.

Δὲν θὰ διηγηθῶ τὸ πρῶτον ἀντίκρουμά μας. Χάνεται μὲς τὰ βαθειὰ τῆς μνήμης μου, γιατί δὲ μπορῶ νὰ ξεχωρίσω καὶ-καὶ τὰ καθέκαστα τῆς γνωριμίας μας. Ἐχουν μέσα μου ἀνακιτωθεῖ οἱ λεπτομέρειες, ἀφομοιώθηκαν στὸ μυαλό μου τὰ πρῶτα καὶ τὰ ὕστερα, πὺλ νὰ μὴ μπορῶ—τόσον ἀταίριαστο μοῦ φαίνεται—νὰ ξεδιαλίνω τὴν ἀρχή.

Ὁ φίλος μου ἦταν γὰ μένα ἀναλόσπαστο μέρος τοῦ ἑαυτοῦ μου. Ἔτσι τὸν ἐγνώρισα. Σὰν κατάλαβα ποιὸς ἦταν, ἔτσι μοῦ ἀναφάνηκε. Οἱ ὀμιλίες του, τὰ λόγια του, ἡ ζωὴ του, ὅπως τὰ ζωντάνευε μὲ τὴν ἀφήγησή του, ἐφάνηκαν σιγά-σιγά μὲ τὴ ψυχὴ μου. Γιατὶ ἦταν πολὺ τρυφερὴ ἡ ἡλικία πὺλ τὸν πρωτόειδα καὶ ὁ κόσμος ὁ δικός μου ὁ ἐσωτερικὸς ἀκόμα ἀσχημάτιστος. Ἔδενε τὸ πνεῦμά μου σὲ μιὰν ἀντιση μὲ τὴ δροσιά τοῦ λόγου του. Συμβομβοῦσε ἡ γνώση μέσα μου μὲ τὸ ρυθμὸ τῶν δικῶν του συλλογισμῶν. Οἱ δικές του ἀρχές, οἱ τρυφερές του σκέψεις ντυμένες σὲ μιὰ γλώσσαν ἡρεμῆ, μαλακὴ, τοισμένες στὸν ἀπαλὸν ἤχο τῆς φωνῆς του, ὄσανε ἀπ' τὸ δικό του στόμα στὸ δικό μου, σὰ νερό. Καὶ ὅταν, μὲ τὰ χορῶνα, ἐμειστώθηκα ἀπὸ τὴ σοφία του καὶ ἀναγάλιασα στὴ δόνηση ἐνὸς κόσμου συγγιήσεων, πὺλ ἐδονοῦσαν ἐκεῖνος, ἐννοίωσα τὸν ἑαυτό μου νὰ γεμίζει ἀπὸ ἐκείνον ὀλόφρον. Καὶ

* Τὸν τίτλο τοῦτο τὸ χωρστὸ στὸ φίλο μου κ. Βύρ. Πασχαλίδη.—

ἔτσι, ὅταν ἔφθασα στήν ἡλικία τῆς νόησης, ἐγνώρισα τὸν ἑαυτό μου, ὅπως τὸν ἔπλασεν ἐκεῖνος. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀρχικὴ του θύμηση χάνεται μαζὺ μὲ τὰ πρῶτα ψελίσματα τοῦ πνεύματός μου. Γι' αὐτὸ δὲ μπορῶ νὰ τὸν ξεχωρίσω ἀπὸ τὸν ἑαυτό μου. Δὲ ξέρω, μέσα μου, ποῦ τελειώνει ἐκεῖνος καὶ ἀπὸ ποῦ ἀρχίζω ἐγώ. Σὰν τὸν θυμηθῶ, ὅταν ὁ νοῦς μου σταματήσει στήν ἀλησιμόνητη γνωριμία του, μὲ πλημμυρᾷ ἡ ἀνάμνησή του, ὄχι σὰν κάτι συγκεκριμένο, μὰ σὰν τὸ φευγάλο κῦμα τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν ψυχικῶν ἀπολαύσεων ποῦ δοκίμασα κοντὰ του. Σὰ νὰ μὴν ἔχει γιὰ μένα τὸ πρόσωπό του φυσικοὺς χαρακτηρισ. Καὶ μάλιστα πολλές φορές προσπαθῶ νὰ τὸν ἀναπαραστήσω νοερὰ μὲ μιὰ φυσιογνωμία. Τόσο ξεχωριστὴ, ἀποκλειστικὰ πνευματικὴ, μοῦ ἐστάθη ἡ φιλία του! Εἶνε γιὰ μένα ἓνα τραγικὸ μουσικὸν αἰνίγμα καὶ μιὰν ἀλαφριὰ σκέψη.

Κομματιασμένες καὶ χωρὶς μέθοδο οἱ ὁμιλίαι μας, κατὰ τὴ φυσικὴ τάξη τῆς κουβέντας, ἀνιστοροῦσαν πάντα τὶς περιπέτειες τῆς ζωῆς του, μάλιστα τὶς διανοητικέες. Ἀναφέρονταν στὶς ἰδέες του καὶ στὰ ὄνειρά του. Ἐρημεύανε τὶς νοσταλγίαις καὶ τὶς πίκρας του, ἀργά, μὲ τὸ ἀπελπισμένο ξετύλιγμα ποῦ ἔπερναν οἱ γαλάζιαι μουσελίαι τοῦ σιγάρου του. Χωρὶς μέθοδο λοιπόν, ἔτσι, καθὼς ἔρχονται στὸ νοῦ μου τώρα, θ' ἀραδιάσω τὰ ὅσα μοῦ εἶπε, ὅσες φορές τὸν συναντοῦσα—καὶ τὸν συναντοῦσα πολὺ συχνά—τὰ πολλὰ χρόνια ποῦ ἔμεινε στήν Ἀλεξάντρεια.

Στὴν Αἴγυπτο εἶχεν ἔρθει ὁ Φίλος μου ἀπὸ τὴν Εὐρώπη. Εὐρωπαῖος ποῦ δὲν τὸν ἔσυρεν ἕως ἐδῶ οὔτε ἡ λιπαρὴ λάσπη τοῦ Νείλου, οὔτε τὸ μαλακὸ κλίμα ποῦ τραβάει τοὺς περηγητές. Εἶχεν ἔρθει ἐδῶ, ὅπως παντοῦ ταξειδεύει ὁ Εὐρωπαῖος, καὶ σ' ὅλη τὴ γῆ ριζοβολαίει. Ἡ Εὐρώπη κυκλώπειος φλογοβόλος βωμὸς ἀχιδοβολαίει παντοῦ τὴ ψυχὴ της. Ὁ Φίλος μου εἶχεν ἔρθει στήν Αἴγυπτο καὶ ἤρε χιλιάδες ἄλλους πατριωτές του. Καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι μοιάζανε μεταξύ τους ἀπελπιστικά. Ἐμοιαζε καὶ ἐκεῖνος μ' αὐτούς, εἶχεν ὅμως καὶ κάτι ποῦ δὲν ἀρκοῦσαν μόνον τὰ μάτια γιὰ νὰ τὸ ἴδεις. Ὁ Φίλος μου ἦταν Εὐρωπαῖος, ὅσο κανεὶς ἄλλος, μὰ καὶ τόσο ξένος στοὺς πολλοὺς Εὐρωπαῖους.

Ἀπὸ τὰ πῶ παλιὰ του λόγια. Ἦσυχη βραδυὰ στήν ὄχθη τοῦ Νείλου. Ἐφῶταε τὸ ἴσιο πλακόστρωτο ὁ ὑποπράσινος ἀχνὸς τοῦ ἀεριόφωτος. Στὸ γυαλιστερὸ μαῦρο νερὸ ἔσβυεν ἀπλόρουθμο τραγοῦδι σείχη.

—Πῶς πολεμῶ, ἀπὸ καιρὸ τώρα, νὰ δόσω μιὰ συγκεκριμένη μορφή στὴ σημερινὴν ἰδεολογία. Περίεργο. Αὐτὴ τὴ στιγμή πόσο θὰ ἠθελὰ νὰ ἐναρμονισθῶ μὲ τὴ γύρω μου σιγαλιά! Μὰ σὰ νὰ μοῦ φαίνεται πῶς πάντα ἡ φύση μὲ ὀρμηγεύει ἀντίθετα.

Λοιπόν ἡ σκέψη τοῦ αἰῶνά μας ἀναδίνεται ἀπὸ ἓνα καμίνι. Αὐτὴ τὴν ἐντύπωση μοῦ δίνει τὸ μανιασμένο πάλημα καὶ ἡ πολυθόρυβη σύγκρουση τῶν εὐρωπαϊκῶν ἰδεολογιῶν. Δὲ μοῦ στέχει

ἐμένα στην ιδιοσυγκρασία μου νὰ καθίσω τώρα νὰ ξεχωρίσω τὶς θεωρίες, νὰ τὶς ξεδιαλίνω, γὰ νὰ φτάσω σ' ἓνα τύπον ἀπλὸ καὶ συνολικό. Σὰ νὰ μοῦ φαίνεται μάλιστα, πῶς τέτοια μέθοδος στὴ μελέτῃ τῶν ἰδεῶν, τὶς εὐνουχίζει, ἀπορροφᾷ τὴ ζωὴ τους καὶ τὶς καταντᾷ ἀναιμικοὺς τύπους. Ἐγὼ μάλιστα ποὺ δὲ μελετῶ τὶς ἰδέες, ἐγὼ ποὺ τὶς ζῶ, ποὺ παθαίνομαι ἀπὸ τὴν πάλῃ τους, τὶς αἰσθάνομαι νὰ κυκλοφοροῦν μὲ τὸ αἷμά μου καὶ ἡ πύρῃ τους μὲ μεθαίει. Ὅταν προσπαθῆσω λοιπὸν νὰ τὶς ἀντιληφθῶ, μὲ μὰ ματιά, μὲ πιάνει ἴλιγγος καὶ μοῦ φαίνεται πῶς ἡ σκέψῃ τοῦ αἰῶνά μου ἀνδίνεται ἀπὸ ἓνα καμῖνι.

Ἡ σιωπὴ τραγουδοῦσε μὲ τὸ γοῦλο. Πέρο' ἀπὸ τὴν ἄλλην ὄχθῃ, στὰ χωράφια, τὰ ἠλεκτρικὰ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς ἀνοίγανε στὸ σκοτάδι μενεξεδένια φωτεινὰ διαστήματα.

Ὁ Φίλος μου τώρα ἐσφύριζε ἓνα τελευταῖο πεταχτὸ τραγοῦδι. Ἦταν παρᾶξενο. Στὴ στιγμῇ, ἡ κουραστικὰ συλλογὴ ξεθύμανε σὲ ἀνάλαφρο σκοπὸ. Ὁ φίλος μου εἶχε τὸ νοῦ του ἄλλοῦ. Ἴσως ἐσκέπτετο ἀκόμα. Ἄλλο τίποτε ὅμως δὲν μοῦ εἶπε ἐκείνη τὴ βραδυά. Βαδίζαμε σιωπηλοί. Τὸ νερὸ κυλοῦσε δίπλα μας, σὲ ἀντίθετη διεύθυνση.

— Ἀρχισα τὴ ζωὴ μου ὡς ποιητῆς, μοῦ ἔλεγε μὰ μέρα. Μὲ σύρανε κατόπι κοινωνιστικῆς θεωρίας, ἀνακατώθηκα μὲ ἀναρχικοὺς, πολέμησα γὰ τὶς ἰδέες μου, μὲ τὴ πέννα καὶ μὲ τὸ γοῦθο, ἀπαγοητεύθηκα στὸ τέλος, πρῶτα ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὶς ἰδέες, ἔβλεπα πῶς δὲν ὑπήρχανε ἐκεῖνοι ποὺ ἤθελα νὰ διορθώσω, πῶς δὲν ἔκανα παρὰ νὰ ἐνσαρκώνω ὄνειρά μου μὲ τὴ παραίσθησις ὅτι καλλιεφεύω τοὺς συμπολίτες μου, κατὰλαβα πῶς κινήγοῦσα μιὰν οὐτοπία ὀδυνηρῇ, γιὰ τὸ συγχρωτίσμα τῶν ἀνθρώπων μὲ πείραζε σὲ ὅ,τι λεπτὸ εἶχα μέσα μου.

Ἀρκετὰ κουρασμένους πιὰ, θέλησα ν' ἀποσυρθῶ ἀπὸ τὴ γλαυλὴ. Μὰ ἀρχισα νὰ νοιώθω πῶς εἶχα χίσει στὴν πάλῃ μου πολλὲς δυνάμεις πολῦτιμες. Στ' ἀγκάθια τοῦ δρόμου, ποὺ πέρασα ἀπῆχα κάτι ἀπὸ τὸν πλοῦτό μου καί, ἀηδιασμένος τώρα, γύρευα τὴν ἡρεμία. Μὰ δὲ μποροῦσα νὰ σβύσω, ἔτσι εὐκόλα, τὸ μέρος τῆς ζωῆς ποὺ ἔζησα. Μᾶς σφικτοδέουν μὲ τὰ περασμένα στερεῆς ἀλυσίδες καὶ περπατᾶμε μὲ τὸ βάρος τους καὶ μὲ τὴ συνοδεία τῆς κλαγγῆς τους πάνω στὴ στοάτα. Γιὰ νὰ μὴν ἀκούω τὸ βοήθητό τους κεντοῦσα τὸ πνεῦμά μου καὶ τὸν ὄργανισμό μου μὲ ὅλα τὰ ἐρεθιστικὰ τῆς φαντασίας. Καὶ ὅταν ἔφταναν νὰ ξεδιψάσω τὸ πνεῦμά μου, εἶχα, σὰν ἀναπόφευγην ἀνταπόδοσις, τὴν κούραση καὶ τὴν κατάρπωση. Ἄλλος ἀγῶνας τότε γιὰ νὰ φτάσω ἐκεῖ ποῦ ἔπρεπε.

Δὲν ἦταν ὅμως λίγες οἱ στιγμῆς ποὺ ἔβλεπα ξάστερα. Αὐτὸ μὲ ἱκανοποιοῦσε γιὰ ὅλους τοὺς λόγους. Εἶνε ἡ ἐποχὴ ποῦ ἔφαξα νὰ ἐρμηνεύσω τὸν ψῆθρο καὶ τὸ μουγκρητὸ τῆς ζωῆς. Ἀργὰ κατὰστάλλαξε μέσα μου ἡ ἀνθρώπινη σοφία. Ἰδέες καὶ πράγματα γιὰ νὰ φτάσουν μέσα μου ἔπρεπε νὰ λαμπρυνθοῦν στὸ φῶς καὶ ν' ἀπαλυνθοῦν στὴν ἡρεμία.

Μὰ τὸ δίχτυ τῆς μοίρας μου ἐπλέκετο γύρω μου, χωρὶς νὰ τὸ ὑποψιάζομαι. Μὲ ἐμπλέξε, μ' ἐτύλιξε στὰ πλεγματιά του. Βρέθηκα μιά μέρα παραδομένος στὴν ἐξουσία τῶν ἀνθρώπων, μὲ τὴν ὕστερη δύναμη κατόρθωσα νὰ ξεφύγω, νὰ ξεφύγω ἀπὸ τὴν Εὐρώπη, πὺν φέρνω, ἀλλοίμονο! μέσα μου.—Νά, μιά γλήγορη ματιά στὴ ζωὴ μου.

Ἄμα τέλειωσε, ἔσφιξε τὰ χεῖλια, ἐμόρφωσε μὲ ἀπορία, κτύπησε πέρα, στὸ βᾶθος. Κατίλαβα πῶς ἐπέβαλε στὸν ἑαυτό του νὰ σταματήσει τὴ σειρὰ τῶν συλλογισμῶν.

✱

Ἐνα ποῦ τὸν συνάντησα γελαστό. Πρόσχαρο ἦτανε τὸ βλέμμα του. Ἄπὸ τὰ λόγια του κατίλαβα πῶς γελοῦσε μὲ τὸν ἑαυτόν του.

—Τὶ ἀστείο! Δυὸ-τρεῖς φορὲς τὸ ἔπαθα στὴ ζωὴ μου. Ἀποπειράθηκα δηλαδὴ νὰ γδυθῶ τὸν Εὐρωπαϊο. Ἡ ἱστορία, ἡ φιλολογία καὶ πολὺ-πολὺ φαντασία, συνομοτήσανε γιὰ νὰ μὲ πείσουν πῶς μπορούσα ν' ἀπαρηθῶ τὸν ἑαυτό μου καὶ νὰ ζήσω μιά ξένη ζωὴ ἄλλων καιρῶν ἢ ἄλλων τόπων. Πρῶτα-πρῶτα ἄρχισα νὰ πείθω τὸν ἑαυτό μου πῶς θὰ τὸ κατόρθωνα. Μπορετὸ ἦτανε. Ἐνοιωθα μέσα μου ὅλη τὴ νοχέλια καὶ τὴ βαρεστησιὰ ἐνὸς ἀσιάτη, γιὰ παρὰδειγμα. Μόλις χώνεψα αὐτὴν τὴν ιδέα, ἄρχισα νὰ δημιουργῶ γύρω μου ἕνα περιβάλλον πὺν θὰ μὲ βοηθοῦσε ν' ἀποσυρθῶ στὴν ἐξωτικὴ μου ζωὴ. Φορέματα ιδιόρρυθμα, τρόποι παρὰξενοί, συνήθειες νέες, τὸ σπῆτι μου σιγυρισμένον ὅπως ἔπρεπε, γιὰ νὰ αἰσθανθῶ τὴ ζέστη τῆς ζωῆς πὺν γύρευα. Ἐπειτα καλοῦσα κοντά μου τὶς σκιὲς τῶν εἰδώλων μου. Μελετοῦσα τὴ ζωὴ τους, τὶς ἀντιλήψεις τους. Ἐβαλα γύρω μου μιὰν ἀσφαλιστικὴ ζώνη γιὰ νὰ μὴ μὲ φτιάνει ἡ σημερινὴ ζωὴ. Ἐστούπωνα τ' αὐτιά μου γιὰ νὰ μὴν ἀκούω. Ἡμιονα ὅλους περιφρόνηση καὶ οἶκτος γιὰ τοὺς συγκαιριτῆς μου. Ποῦ νὰ μὲ πιᾶσεις ἐμένα στὴ μακρυνή μου ζωὴ. Ἐφτανα νὰ δημιουργῶ μιά θρησκεία καὶ νὰ κινούμαι σύμφωνα μ' ἕνα λειτουργικὸ τυπικόν. Οἱ μέρες μου περνοῦσανε στὰ μουσεῖα, στὴ μελέτη καὶ στὴν ὄνειροπόληση. Ὅλα τείνανε σ' ἕνα σκοπόν. Ν' ἀναστήσουν γιὰ μένα τὴ ζωὴ τοῦ θαυμασμοῦ μου. Μιά φορὰ ποῦ μὲ τραβοῦσεν ἡ ἰαπωνέζικη ζωὴ, ἐσπάραζα ἀπὸ ἀνυπομονησιὰ γιὰ νὰ ταξιδεύσω στὴν Ἰαπωνία. Τί μ' ἔκαμε νὰ παρατήσω τὴν ἰαπωνέζικη περιπέτειά μου; Ἡ ἐπιθυμία μιᾶς γυναῖκας....

Σὲ μιὰν ἄλλη περίπτωσιν ἔφτανε μιὰν ἀνάμνησιν γιὰ νὰ μοῦ παραλύσει κάθε χίμμαιρα. Καὶ γυρνοῦσα τότε ἐγὼ στὴ πραγματικότητα μὲ τὴ πίκρα τῆς ἀπαγοίτευσης, μὲ τὴν ἀηδία τῆς συναίσθησης τῆς ἀδυναμίας μου. Ἡ ζωὴ πὺν μοῦ σφρυγηλάτησανε ὁ χρόνος καὶ ἡ τύχη ἐβάραινε πολὺ γιὰ νὰ μὴ μοῦ ἐπιτρέπει ν' ἀλλάξω. Ὅστοςὸ γελῶ μὲ τὶς μεταμορφώσεις αὐτὲς πὺν ἐφαντάσθηκα.

Στὴν ἀρχὴ νόμισα πῶς μιλοῦσε μέσα του ἡ εὐθυμία. Τὸν κτύπησα στὰ μᾶτια καὶ ἔνοιωσα στὰ δικιά μου, τὴ λεπίδα τοῦ σκληροῦ σαρκασμοῦ.

✱

Ἐπίπεδα ἄρα ἔνα δρόμο. Περιοποιούμε, σέροντας τὰ πόδια μας ἀπὸ τὴ κούραση. Σιγοψηνόμαστε μὲς στὸ ὑγρὸ κάμμα, δυὸ ὥρες περίπατο. Ὁ Φίλος μου ἐβράδιζεν ἄστατα, σὰ ν' ἀκολουθοῦσε τὴ διεύθυνση τοῦ ἀόριστου βλέμματός του, πού ἔχάνετο στὸ πλημμυριστικὸ φῶς... Τρεκλίζοντας διάβηκεν ἀπὸ προστά μας συνοδεία τυφλῶν, πού ὀδηγοῦταν ἀπὸ τὴ κοινὴ τύχη. Στριφογυρίζοντας οἱ τυφλοὶ τὸ κεφάλι τους σὰ νὰ διαγράφανε ἕναν κύκλο στὸν ἄερα, πού ὅλο καὶ ἀνέβαινε πρὸς τὸ λευκόχρυσον φῶς... Τὸ βλέμμα του σταμάτησε στοὺς ἀθλίους. Γιὰ μιὰ στιγμὴ νόμισα πῶς τὸν ἐνδιέφερον ἢ δυστυχία τους. Τὸ κάτω χεῖλὶ του εἶχε γύρει πρὸς τὰρυστέρα. Μιὰ βαθεῖα ρυτίδα ἀντάκωνε τὸ ἀριστερὸ του μάγουλο. Ἦτο δαίγμα τῆς ἐπιμονώτερης προσπάθειας νὰ συλλάβει τὴν ἀπροσδιόριστὴ σκέψη πού ἔφευγε... Καὶ σκεπτόμουν ἐγώ, ποῦ συλλογισμὸ νὰ ἐπροκάλεσε στὸ ἀνήσυχο πνεῦμά του, τὸ διάβα τῶν τυφλῶν.

—Θέλουν πάντα νὰ ποῦν πῶς ὁ ἄνθρωπος κυνηγᾷ τὴν ἀλήθεια, ὅπως οἱ τυφλοὶ αὐτοί, μ' ἕνα μορφασμὸ χαμογέλιου, γυρεύουν τὸ χᾶδι τοῦ φωτός σὰ σβυσμένα μάτια τους. Καὶ ὑπῆρξε καιρὸς πού ἐπίστευσα καὶ ἐγὼ ὅτι φέρομε μέσα μας τὴ δύναμη καὶ τὴν ἀνάγκη νὰ τρέχουμε πάντα πρὸς τὸ φῶς τῆς ἀλήθειας. Ὁ πόθος νὰ γνωρίσω καὶ ἐγώ, ν' ἀγναντεύσω τὰ μάκρη, ἢ ἀέκφραστη λατῶρα τοῦ ὄνειρου, ἐκείνο πού μ' ἔκαμνε νὰ ξεχνίμαι στὸ ἀντίκρουσμα ἐνὸς βουνοῦ ἢ στὸ μεγαλόπρεπον κύκλο μιᾶς σκέψης, μοῦ φάνηκαν σημάδια τοῦ ἔρωτά μου γιὰ τὴν ἀλήθεια. Καὶ ὅταν παρακολουθοῦσα καὶ στοὺς ἄλλους τὴν ἴδια τάση, ὅταν, στὴ μελέτῃ τῆς ἱστορίας τῶν ιδεῶν, ἐξεχώρισε πρὸς σὰ μάτια μου ἢ ἴδια ἀνησυχία καὶ ἢ ἴδια ἐπιθυμία, ἔφτασα νὰ πεισθῶ ὅτι τὰνθρώπινο πνεῦμα φτερουγίζει πάντα πρὸς τὴν ἀλήθεια. Ἐνας ἕμνος, ἔννοιωσα, νὰ πᾶλλει μέσα μου καὶ μιὰ νίκη. Γιὰ πολὺ, τὸ μαρτύριο τῆς ἀνθρώπινης ἔρευνας μὲ συγκινοῦσε καὶ ἢ πλέον ἀνοιχτόκαρδη ἀγάπη ἐσπάραζε μέσα μου γιὰ τοὺς ἀνθρώπους. Ἡ φαντασία μου τοὺς ἔβλεπεν ὅλους, μὲ τὴν ὑπαρξὴ τους συγκεντρωμένη στὴν ἀγωνία τῆς ἀναμονῆς, νὰ τρέμουν παραδομένοι στὸν μακρυνὸ ἀντίαιὸν μιᾶς φωνῆς. Ἡ τρικυμία τοῦ πάθους τους μοῦ προζαλοῦσε τὰ δάκρυα. Ἡ τύχη ἐκείνων πού κυνήγησαν τὴν χίμαιρα—τὸ εἶδωλο τῆς ἀλήθειας, ὅπως ἐνόμιζα—μοῦ κινοῦσε τὸν ἀξιοπρεπέστερον οἶκτο καὶ τὸν εἰλικρινέστερον θανασμὸ. Ἦταν αὐτοὶ οἱ ἀγαθοὶ ἀπατημένοι τῆς ιδέας, πού ἐπλάυνε τὸ μονοπάτι τῆς ἴδιας ἀγαθότητος. Ἦταν οἱ τρελοὶ καὶ γι' αὐτὸ οἱ πλέον συμπαθητικοί.

Ἦλθεν ὅμως ὁ καιρὸς τῆς θλιβερῆς ἀποκάλυψης. Ἡ ἐπιμονὴ καὶ ἢ δυσπιστία ἄρχιζαν νὰ σαλιίζον πείσιμονα τὴ θωριά τῶν πραγμάτων. Μὲ τὸν ψυχραιμώτερον μορφασμὸ, τὸ ὄριμισμένο πνεῦμά μου ἀναμόχλευε τὰ πάντα. Καὶ ἦλθε στιγμὴ πού ἀπόμεινε μὲ τὴ στεγνότερη ἀγαοῆτευση. Ὁ ἄδολος πόθος τῆς ἀλήθειας, πού τὴ φαντάσθηκα σὰν ἀγνωστὴ χώρα γιὰ τὴ τολμηρότερη κατάκτηση, μοῦ ἀποκαλύφθηκε σὰν ἕνας παρδαλὸς κόσμος ὀρέξεων. Ποῦ πᾶ ἢ ἐνότητα τῶν ἀγώνων καὶ ἢ ὑπαρξὴ τοῦ σκοποῦ! Στοὺς ἴδιους ἀθλιεῖς τῆς ἀλήθειας ἀνακύπτει τὴν ἀντίφαση, τὴν ἀλλαγὴ, σύμ-

φωνα μὲ τὸν ἄνεμο ποῦ ἔπνε, τὴν κατ'ἀλλήλη μεταστροφή καί, πάντα, τὴν ἐπιδέξια φροντίδα τῆς δικαιολογίας καὶ τοῦ συμβιβασμοῦ. Ἐκεῖνο ποῦ ἐπιστεύετο χθές, παρ'ἄλλαζε λίγο σήμερα—τόσο λίγο, ποῦ νὰ γίνεαι ἄλλο πράγμα. Ἐκεῖνο ποῦ μᾶς παρουσιάσθηκεν ἄλλοτε λευκό, βεβηλώνεται σήμερα, ἐρυθρὸ σύμβολο τῆς λαοπλάνης, παραμορφώνεται ἢ κάθε ἰδέα, ποῦ νὰ μὴ μπορεῖ νὰ τὴν ἀναγνωρίσει ὁ ἐφευρέτης. Ὅλα, ρευστά, πέρνουν τὸ σχῆμα τοῦ περιβιάλοντός των καὶ υἰοθετοῦνται ἀπὸ τοὺς πλέον παρ'ἄταιρους σφετεριστές. Στὸ στραβωμένο στόμα τοῦ ἐπαίτη τῆς σήμερα βρουζολακιάζει ὁ λόγος τοῦ ἀριστοκράτη τῆς χθές...

Εἶχα χάσει τὸ μπούσουλα στὴ γενικὴ αὐτὴ σύγκριση—μοῦ ἔφυγε ἀπὸ τὰ χέρια ὁ μῖτος τῶν ὠρισμένων ἐννοιῶν καὶ βρέθηκα μὲς στὸ λαβύρινθο μὲ τοὺς ἀπείρους δαιδάλους...

Ἐφτασα τέλος ν' ἀναγνωρίσω τὴν πραγματικότητα καὶ νὰ τὴν παραδεχθῶ. Ὁ καιθεὶς φέρνει μέσα του τὴν ἀλήθειά του καὶ πέρνει τὸ κατόπι ἕνα ὄνειρο γιὰ νὰ μὴ τῷ βροεῖ στὸ τέλος πουθενά. Καὶ σὲ μιὰ στιγμή αὐτοσυγκέντρωσης εἶδα τὴ φύση, τὰ πράγματα καὶ τοὺς ἀνθρώπους μυριόχρωμα.

Στὸ τραπέζι τῆς μελέτης. Ἀπολησμονημένος στὴ συλλογὴ. Τὰ μάτια του ἀνοιχτὰ στὴ σκέψη.

—Πῶς σοῦ μιλά ἡ φύση; Νά μιὰ ἐρώτηση, ποῦ μπορεῖ νὰ νομιστεῖ ἀφελῆς καὶ ποῦ εἶναι σπουδαιότατη—δείχνει τὸν τρόπο τῆς αἰσθηματικότητάς μας.

Φαντάζομαι τοὺς ἄπλους ἀνθρώπους, ποῦ ζοῦν κοντὰ στὴ φύση ὀλίγετα ἀπαλλαγμένους ἀπὸ τὴν ἐγνοια τοῦ προβλήματος αὐτοῦ. Ὅπως ὅλοι οἱ φυσικοὶ ὀργανισμοί, δὲν αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκη, καὶ ποῦ μήτε μποροῦν, νὰ ξεχωρίσουν τὸν ἑαυτό τους ἀπὸ τὸ περιβάλλον τους, ἔτσι καὶ οἱ ἄνθρωποι τῆς φυσικῆς ζωῆς τὴ νοιώθουν γύρω τους μὲ ὅλα τὰ φαινόμενά της, σὰ μιὰ ζωοδότην ἀτμόσφαιρα. Μέσα της βλασταίνουν, ἀναπτύσσονται, ἀνθίζουν μὲ τὸ χᾶδι καὶ τὸν πόλεμο τῶν φυσικῶν στοιχείων. Ἡ ἐκδήλωση καθενὸς ἀπὸ αὐτὰ ἔχει μέσα τους τὸν φυσιολογικὸν ἀντίκτυπο. Ἡ βροχὴ δὲ δροσολογᾷ μόνο στοὺς κάμπους. Ἄναζωογονᾷ καὶ τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὰ κάμματα τοῦ θέρους. Οἱ πρῶτες ραντίδες τοῦ φθινοπωρινοῦ συννέφου δίνουν τὸ ἀνατριχιαστικὸ ξαλάφρωμα στὴ γῆ καὶ στοὺς ἀνθρώπους της. Ὁ κρύος βορρῆς παγώνει μᾶζυ δέντρα καὶ ἀνθρώπους.

Φυσικοὶ ὀργανισμοὶ χωρὶς τὴ συνείδηση τῆς φύσης. Ἡ ζωὴ τους δηλαδὴ ξετυλίγεται στὴ φύση χωρὶς ἄλλην ἀπόλαυση, ἀπὸ κείνες ποῦ δίνει ἡ φύση, παρὰ τὴν φυσιολογική, ποῦ δὲν ἔχει ἄλλο σκοπὸ παρὰ νὰ ὑποβοηθήσει τὸν ὀργανισμό στὴ ζωικὴ του ἐξέλιξη.

Μόνο σὰν ἀνθισε στὴν ὑπερτάτην ἀνθρωπικότητα ἐκδήλωση της ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ ζωὴ, ἐπλάσθη ἡ αἰσθητικὴ ἀπόλαυση ποῦ παρέχει ἡ φύση, ὄχι σὰν ἕνα αἰσθημα μὲ ἀντικειμενικότητα, θὰ ἔλεγα, ὅπως ἡ σημερινὴ φυσιολατρεία. Πάλι φυσιολογικό, ἀλλὰ μὲ συνείδηση πλέον. Ἡ συναίσθηση μᾶς μακαριότηας στὸ πλησία-

σμα τῆς φύσης, ἰδοὺ ἡ αἰσθητικὴ ἀπόλαυση τοῦ ἀρχαίου Ἑλλήνου. Στὴν ἀθλητικὴν ἐξάσκηση τοῦ σώματος ὁ Ἕλλην ζητοῦσε τὴ συνειδητοποίηση τῆς κατὰ φύσιν ζωῆς.

Τὰ φυσικὰ στοιχεῖα ἐθεοποιήθησαν ἀπὸ αὐτὸν μὲ μίαν εὐλάβεια καὶ μίαν εὐγνωμοσύνη πού ἔδειχναν τὴ βαθεὶα στοργῆ παιδιοῦ πρὸς μητέρα.

Ὑπῆρξε ἔπειτα ἐποχὴ, πού ἡ φύση ντύθηκε τὰ μακροῦα φορέματα τῆς ἠθικῆς καὶ οἱ φυσικὲς δυνάμεις ἐνσαρκωθῆκανε στὰ ἀναιμικὰ σώματα τῶν χριστιανικῶν ἀρετῶν. Ἐβάραινε πάνω στοὺς ἀνθρώπους ἡ πίστις σ' ἓναν κόσμον μεταθανάτιο καὶ τὴ φαντασία τους κεντοῦσε τρομὸπληκτος παροξυσμός.

Σήμερα τὸ φυσιολογικό μας αἶσθημα εἶνε περισσότερο ζωγραφικό. Ἡ φύση ἀπλώνεται μπρὸς τὰ μάτια μας σὰν ἓνας πίνακας. Ἐρεθίζει τὸ ὀπτικὸ νεῦρό μας. Ὁ ὀργανισμός μας βαθεὶα μένει ἀσυγκίνητος. Γι' αὐτό, γενικά, στὴ σημερινὴ τέχνη τὸ αἶσθημά μας γιὰ τὴ φύση δὲν εἶνε συγκλονιστικό. Μακάριος ἐκεῖνος ὅμως πού θὰ ἔννοιωθε στὸ κορμί του τοὺς χυμούς της νὰ κυκλοφοροῦν ζεῖδωροι μὲ τὴν ἀνοιξη καὶ θὰ ἄκουε τίς «θεεῖς φωνές» της.

Ἐμεῖς, ὅταν δὲ βλέπομε ἓνα τοπεῖο, σὰ μὰ καλοβαλμένη σκηνοθεσία, μικρογραφία μᾶλλον, παρακολουθοῦμε, κατὰ προτίμηση, τὴν ἀποσύνθεση τῶν φυσικῶν στοιχείων, τὴ φυλλοροή καὶ τὸ ξεθώριασμα, γιὰ νᾶβρομε τὴν εὐκαιρία νὰ θρηνήσουμε τὴ δικὴ μας ἀρρώστεια.

Ὅταν ὁ μὀβ ἀχνὸς τοῦ σουρουπώματος, σὲ μίαν ἀτρομη ἀνέλιξη, τυλίγει τὰ δέντρα καὶ ἔπειτα ψηλώνει πρὸς τὸ γαλάζιο στερέωμα, μέσα μου κλαῖνε παλιοὶ λογισμοὶ καὶ χαμένα ὄνειρα καὶ θλιβερὲς ἀναμνήσεις.

Ὁ θρίαμβος τοῦ φωτὸς καὶ τῆς ζωῆς, τὸ φλογᾶτο μεσημέρι, ἂν δὲν ἠδύνει τὰ μάτια μου μὲ τὸ ὀλοχρύσωμα τοῦ κόσμου, θὰ μ' ἀφίσει ἀδιάφορο ἢ θὰ μοῦ ψήσει τὸν κουρασμένον ὀργανισμό.

Ὅταν σκούζουν οἱ ἀερόδες ἔξω καὶ παλεύουν τὰ στοιχεῖα τὸν ἀγῶνα τῆς ὑπαρξῆς, κλειδόνομαι στὸ σπῆτί μου καὶ πολὺ κοντὰ στὸ τῶακι, ἂν δὲν ἀφγκράζομαι τὴ μουσικὴ τῆς πόλης, τρέμω γιὰ μίαν ἡττα πού ἔρχεται....

Κάθε πού τὸ πνεῦμα, ἀνεπηρέαστο, θεᾶται τὴ ζωὴ, ὄλο καὶ διερωτᾶται. Θὰ ἔρθει ἡ ἀπολύτρωση;

Ποτὲ δὲν εἶχα ἰδεῖ, ἀπὸ ὄλο τὸ εἶνε του, ν' ἀναδίνεται, μὲ τέτοιο παλμό, ἡ λαχτάρα τῆς ζωῆς.

Ἡ αἰθερία χάρη τοῦ παραμυθιοῦ! Χορεᾶζεται ὄλη ἡ ἀφέλεια τοῦ παιδιοῦ καὶ ἡ λεπτότερη εὐπάθεια διαλεχτῆς ψυχῆς γιὰ νὰ πιστεύσουμε στὸ παραμῦθι.

Τὰ κοκκινωπὰ φῶτα πού ἀνάβουν ὄλο οἱ νύκτιοι στρατοκόποι τῶν σοκακιῶν, ἐσκοτίσαν τὴ χαρὰ καὶ τρομάξανε τὴν ἀλαφροῦα πετιλόυδα τῆς ξεγνοιασιάς καὶ τῆς πίστες. Ὁ νοῦς μας σαγηνεμένος ἐφτερουγίσε πρὸς τὴν τρεμουλιαστὴ φλόγα καὶ στὴν ἀκαρπη

πύρη της ἔχασε τὴ δροσιά του. Τὸ παραμῦθι καὶ ὁ θροῦλλος σβύσανε στὴ καρδιά μας....

Μὰ τὰ θαμπὰ φῶτα ὅλο καὶ δυναμώνουν, ὅλο κι' ὀνοίγουν μὲς στὸ σκοτάδι φωτεινὲς τρύπες, ποὺ πάντα πληθαίνουν, πάντα ἐνόηονται σὲ μιὰ φλόγα δυνατὴ. Τὸ φέγγος της μᾶς κτυπᾷ στὰ μάτια, θέλουμε καὶ δὲ θέλουμε. Στὴν ἀρχὴ μορφάζοντας καὶ σφαλῶντας τὰ βλέφαρα, τ'ανοίγουμεν ἀμέσως ἔπειτα στὴ λάμψη καὶ πάντα στὸ τέλος ἢ ἀνησυχία καὶ ἢ δίψα μᾶς ἀναγκάζουν ν' ἀνοίξουμε τὰ μάτια μας διάπλατα, γιὰ νὰ βρεθοῦμε προσηλωμένοι, ὄχι σὲ ἀποκάλυψη, μὰ στὴ προοπτικὴ νέων ἀγνώστων καὶ νέων μυστηρίων.

Τὰ παραμύθια καὶ τὰ ὄνειρα ξελαργεύουν πρὸς τὰ ὑψηλὰ καὶ τ'ἀπάτητα. Στὶς κορφές. Ὅσο τὸ πλῆθος βοῖζει καὶ ἡ ζωὴ μας γιὰ τὶς φυσιολογικὲς της ἀνάγκες ἀπλώνεται στὸ κνηγί νέων ἀπλοποιήσεων καὶ νέων φροντίδων, σπαταράει ἡ ψυχὴ μας, ὅλο καὶ μὲ πιὸ περιττομὸ σπασμὸ, γιὰ νὰ ξεφύγει πρὸς τὸν ἐλεύθερον καὶ πολὺ μακρυνὸν αἰθέρα....

Πολλὲς φορὲς μοῦ εἶχε πεῖ τὸ παράπονό του, ποὺ ἦταν τόσο πικρότερο, ὅσο δυσκολώτερη ἦταν ἡ ἀπελευθέρωση ἀπὸ τ'ἀρπάγια τῆς ἀνησυχίας καὶ τὸ πέταγμα πρὸς τ'ἀσάλευτα ὕψη τῶν ἐλαφροτήτων.

Ὅσες φορὲς ὅμως κατόρθωνε ν' ἀπομονωθεί στ'ἀκρογιαλὶ, ὅπου ἔσπταν ἀσίγητα οἱ μαγανεῖες τῶν μύθων, τὸ πνεῦμά του ἔπερνε τὸν παλμὸ τοῦ φτεροῦ καὶ τῆς πουπουλένιας φαντασίας κι' ἐταξίδευε στὸν ἀσύλληπτο κόσμον τῶν αἰνιγμάτων. Ἐξοῦσε τότε στὴ βαθύτερη ἠρεμία καὶ στὴ βεβαιότερη ἔαστεριά. Στὸ ξετύλιγμα τῶν παραμυθιῶν ἐννιωθε στὰ δάχτυλά του νὰ κουβαριάζεται ἡ ἐννοια τῆς ζωῆς, σὰν τὸ χάδι τοῦ ἀέρα, ὅταν μόλις φυσᾷ. Ἡ ἀπαλάμη του τότες ἀπόσταζε τὴ γνώρα.

II

Ἔτσι πάντα μιλοῦσε. Ἡ σκέπη του ἔκρουβε κόσμους ὀλόκληρους δράσης. Ἦταν τὸ πολῦτιμο καταστάλλαγμα ὕστερ' ἀπὸ γρόνια πάλης καὶ τὸ γενεσιουργὸ στοιχεῖο γιὰ ἄλλες νίκες, γιὰ ἄλλες ἤττες, γιὰ μιὰν ἄλλη ζωὴ ποὺ δὲν ὑπῆρξε καὶ δὲ θὰ ὑπῆρχε ποτέ. Στεκοῦταν τὸ πνεῦμά του στὰ σύνορα ἐνὸς κόσμου πείρας καὶ μελέτης περασμένου κι' ἐνὸς ἄλλου φανταστικοῦ, ἀσύλληπτου.

Ἐκεῖ ἐξεδιπλώνετο ἐνέργεια ἡρώων ἐκεῖ ἐφάνταζαν κατακτήσεις μυθικὲς καὶ ὄνειρα μεγαλονόητα—ὅλα, ὄχι ὀλιγώτερο πραγματικά, ὄχι ὀλιγώτερο μάγα καὶ ἀκαταγώνιστα, ἀπὸ τὶς ἀληθινὲς περιπέτειες τῆς ζωῆς.

Ξανοίγονταν σὰν δράματα καὶ σὰν φαντάσματα ὄνειρων. Μετασηματίζονταν κ' ἐκινούντο σ' ἓνα κόσμον πλατύτερον ἀπ' τὸ πραγματικό, σ' ἓναν κόσμον περιεκτικὸν χίλιων ἄλλων ζωῶν, χίλιων ἄλλων ὑπάρξεων.

Ἀποτραβηγμένος ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴ σωματικὴν ἐνέργεια, καθισμένος σὲ φανταστικὴν ἐξαΐδραν ἀφιερωμένην στὸν ἑαυτό του ἀπὸ μιὰ πνευματικὴ παντοδυναμία, σκύβει στὸ φαινόμενο τῆς ζωῆς σὰν

ένας περιέρογος μελετητής, σάν ένας ξένος θεατής, πού γυρεύει νά ξεδιπράσει τόν πυρετό τής μάθησης. Δοκιμάζει τά αισθήματα περιστατικῶν, ανθρώπων πού ή ματιά του έπιασε στό διάβα, συγκινεΐται χάρει καί λυπάται για χίλιους, για νά μείνει στό τέλος μέ οδυνηρότατο συναίσθημα του άδειου, του άνωφέλευτου. Σέ μιá στιγμή άντεξέτασης άνακαλύπτει πώς τόν τραβούσε, κάτι, όχι άνύπαρχο, αλλά ένα όνειρο νεκρό.—Τέτοιος ό Φίλος μου.

Δέν είχε τουλάχιστο τήν παρηγοριά ότι ήτανε άνθρωπος τής έποχής του. Πόσοι στη δικαιολογία αύτή—ότι πάσχουνε από ένα κακό πού πλημμυρεΐ τήν άτμοσφαιρα όλου του αΐωνα—δέν άντλούνε όχι μόνο συχώρηση, αλλά καί δόξα!

Ο Φίλος μου ήτανε λίγο άργοπορημένος στη ζωή του. Σά νά γεννήθηκε μιá μέρα, πού οι συγκεριτες του τή λογαριάζανε χτεσινή. Η ιδεολογία του, τό βάθος τής αισθαντικότητάς του καί τών άντιλήψεών του, είχε φτάσει στό ύψηλόν εκείνο επίπεδο όθε τά πράγματα άντικρύζονται μέ τήν άφιλόκερδη γαλήνη τής άληθινής γνώσης. Επίπεδο πού για λίγο σταμάτησε συνολικά ή σκέψη μιás έποχής για νά παρυσυρθεί γρήγορα από συμβιβασμούς καί άνάγκες τής χαμηλότερης ζωής.

Σπρωγμένος ό κόσμος σε μιá ήλεκτρική δράση πού έπολλαπλασίασε καί έπερίπλεξε ή καταπληκτική γεννοβολή τών έπιστημονικῶν θεωριῶν, ζήτησε αποκοῦμι σε στερεά, όπως όπως ξεδιαλεγμένα, πρόχειρα πολλές φορές, πνευματικά, βάθρα, άντσεισμικά στα πιθανά τραντάγματα του επαναστάτη λογισμού. Βιαζότανε νά προχωρήσει, νά προσελάσει καί του χρειαζότανε νά έχει άσφαλισμένη τήν όρμή του από τίς ένοχλητικές άμφιβολίες τής κάθε στιγμής. Η ζυγαριά τής θέλησης έπρεπε νά πάρει, μιá για πάντα, μιάν ίσοροπία. Ο δισταγμός δέ θά χωρούσε παρά στη περίπτωση πού θά έπρεπε νά προτιμηθεί ένα μέσο άποτελεσματικότερο κι ένας δρόμος συντομότερος. Κάθε παράγοντας δέ θά έξεταζότανε από άλλη άποψη,—μόνο άν ήτανε συντελεστικός του σκοπού, άν ήτανε άπλώς ώφελίμος. Θά βασιζότανε πάνω στη λυδία πέτρα τής έφαρμογής.

Ο άνθρωπος πλάτυνε ολοένα τήν κυριαρχία του πάνω στα πράγματα. Καί μέ μιá νίκη του ξεσκεπάζει χίλιες άλλες πιθανές. Η βολίδα πού ρίχνει δοκιμαστικά σάνεξερεόνητα νερά τής πραγματικότητας γίνεται τό κέντρο άτέλειωτων κύκλων πού τάχναρια τους διαγράφουν όλο καί πλατύτερους όρίζοντες δράσης. Καί βρέθηκε ή ανθρώπινη διάνοια σκορπισμένη, κομματιασμένη στον άνεξάντλητο κόσμο τών πραγμάτων—έξω από τόν άνθρωπο.

Η διοκριτική μονάδα τών λαών δέν εΐνε πια τό έθνος, αλλά ή κοινωνία. Οι άρχηγοί τους, οι άνθρωποι πού κατόρθωσαν έπιτυχέστερα νά εφαρμόσουν τά παραπάνω γνωμικά καί νά σωρεύσουν γύρω τους περισσότερη ύλη, από τήν μιá μεριά δέν άνήκουν σε κανένα όρισμένο κράτος—πατρίδα τους εΐνε ό τόπος πού τους άποφέρει μεγαλύτερο τόκο. Από τήν άλλη, αυτοί εΐνε πού έξοπλίζουν τήν κοινωνία, πού οδηγούνε, για τή περίπτωση, πού θά

τύχει τὸ συμφέρο τους ν' ἀπαιτεῖ μιὰν ἔνοπλο δράση καὶ αὐτοὶ νὰ εἶνε ἀρχηγοὶ τῆς κοινωνίας πὺ ἐξοπλίσανε. Ὁ δεσμός τους μὲ μιὰ κοινωνία εἶνε τυχαῖος καὶ προσωρινός. Καὶ μολταῦτα ὁ φλογερότερος πόθος τους εἶνε νὰ μὴν ἐπέλθει καμμιά ἀλλαγὴ στὴ τωρινὴ τάξη τῶν πραγμάτων. Πρόκειται γιὰ ἀντινομία; Ὁχι, μόνο πὺ ὁ πόθος τους αὐτὸς εἶνε ἀνώνυμος. Τείνει ὄχι πρὸς ὀρισμένη κοινωνία ἀλλὰ πρὸς τὸν τύπο τῆς κοινωνίας. Τὸ πᾶν γι' αὐτοὺς εἶνε ἡ ἐπιτυχία. Καὶ «ἐπιτυχία εἶνε, ὁ παρᾶς, οἱ τιμὲς καὶ οἱ γυναῖκες».

Ἡ ἰδεολογία πὺ θὰ τροφοδοτοῦσε τέτοια ζωὴ, ἔπρεπε νὰ τὴν εὐνοεῖ. Καλλίτερα, ἡ τέτοια ζωὴ ἔπρεπε νὰ δημιουργήσῃ τὴ φιλοσοφία τῆς. Καὶ εἶχε τὴν πρόνοια—τὴν πρόνοια τῶν φυσικῶν νόμων νὰ τὴ διαμορφώσῃ ἐξυτηρητικὴ τῶν τάσεων τῆς καὶ τῶν ὁρμῶν τῆς.

Βάση ἀσυζήτητη: ἡ δράση. Γιὰ νὰ διευκολυθεῖ αὐτή, ἀπλὲς καὶ βέβαιες ἠθικὲς ἐνέσεις. Δικαιολογία τους: ἡ χρησιμότητά τους. Στὴ φλόγα τοῦ κοινωνικοῦ καμινιοῦ θὰ δοκιμαστῆ ὁ χουσὸς τῶν ἀληθειῶν.—Φτάνει νᾶνε στερεὲς οἱ ἀλήθειες κι' ἄς μὴν εἶνε χουσές.

Παράμερα λίγο στὸν ξεκουρασμένο χορὸ μπορούσανε νὰ σταθοῦν μερικοί. Ὁχι ἀρηγῆτες του—μὰ κριτές του. Ἀπ' αὐτὴ τὴ ράτσα κι' ὁ Φίλος μου.

Οἱ τέτοιοι ἄνθρωποι δὲν ἀνήκουν μόνο στὴν ἐποχὴ τους. Ἀποτελοῦν τὴν ἐπιλογή. Τὸ περιβάλλον τους δὲ μπορεῖ νὰ τοὺς ὑποτάξῃ ὀλότελα στὴν ἀλυσίδα του. Ζοῦνε μὲ μιὰ ἀδιάκοπη ἀντίδραση ἐναντίον του. Καὶ ἔτσι μένουν ἐλεύθεροι, κατορθώνουν γιὰ μιὰ στιγμή ν' ἀνεβοῦν σὲ μιὰ πέτρα πὺ ξεπερνᾶ τὸ ρέμμα τοῦ ποταμοῦ γιὰ ν' ἀντιληφθοῦν τὴ ροὴ του. Αὐτοί, ἀντίθετα στοὺς συγκερῖτες του, ἔχουν τὴν ψυχὴ τους συγκεντρωμένη. Εἶνε οἱ ἄνθρωποι.

Τὴ ζωὴ δὲν τὴ ζοῦν τόσο, ὅσο τὴν ἐννοοῦνε. Κι' ἄν, ἀπὸ μιὰν ἄποψη, θὰ τοὺς θεωροῦσε κανεὶς καταδικασμένους, ἡ κατάδική τους εἶνε ἡ εὐγενέστερη—ἔχουν νὰ ἐξηγήσουν σὲ μᾶς πὺ ζοῦμε, γιὰτι ζοῦμε. Ὅλοι οἱ ἄλλοι ζοῦμε—κολυμποῦμε ζαλισμένοι στὴν ἐπιφάνεια, μὲ τὴ παραίσθησι ὅτι, σὰ πλάνα κύματα πὺ τὴν ἀντακῶνουν, περικλείεται ὅλη ἡ ζωὴ. Μὰ τὰ βάθη ἠρομοῦνε. Καὶ ἡ ματιὰ τῶν ἐκλεκτῶν ἀνθρώπων θὰ τὰ τρυπήσει ὡς κάτω στὴν πηγὴ τους, πὺ ἀναβράει ξάστερη καὶ γαλήνια.

Ἀλαφρωμένος ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴ μέριμνα τῆς μικτῆς ζωῆς, εἴτε σ' ὅλη του τὴ ζωὴ, εἴτε σὲ πολὺτιμες στιγμὲς ἐξαγνισμοῦ καὶ ἀπολύτρωσις, θεᾶται καὶ ἀποδέχεται τὸ μυστικὸ ψῆθυρό τῆς. Εἶνε ἡ ὑψηλότερη αἰσθητικὴ στάσις. «Τότε μόνο τὰ πράγματα μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ τὰ δοῦμε ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ὁμορφιάς των, σὰ πάψουμε νὰ τὰ θεωροῦμε ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ὠφελιμότητος των ἢ τῆς ἠθικῆς των ἀξίας», λέγει ὁ φιλόσοφος.

III

Εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐφευρίσκουμε θλιβερὴν ἡμέρα γιὰ νὰ τὴν βάζουμε πλαίσιο σὲ φοβερὸ γεγονός; Τὰ φρικτὰ συμβάντα ἐξαγγέ-

λουν ἄραγε τὴν ἔλευσίν τοὺς μὲ τρομεροὺς οἰωνοὺς; Ἡ ἢ ἀνθρώπινη ἀδυναμία φαντάσθηκε τῇ στενῇ προβλεπτικότητά της, ἴδιο τῆς φύσης συστατικὸς; Καὶ στὴ θύρα τῶν ἀπανθρώπων γεγονότων ἔβαλε τὸν κόρακα τῶν ἀγγελμάτων, γιὰ νὰ μᾶς φανεῖ ἔτσι ἡ συμφορὰ πρὸ δικαιολογημένη καὶ πρὸ φυσικῆ;

Μὰ ἡ φύση μᾶς ξεπερνᾷ καὶ στὴ προβλεπτικότητα—δὲν εἶνε ἀνθρώπινα προβλεπτικῆ! Τὰ αἷτια, ποὺ γενοῦν τάποτελέσματα ποὺ βλέπουμε μπροστά μας, ἐκεῖνη τὰ βάζει τόσο μακριά, τόσο ἔξω ἀπὸ τὰ πηχναῖα μέτρα μας, ὥστε στὸ ἀναμεταξὺ νὰ μποροῦν θεῖα νὰ χορέψουν ὅλες οἱ πιθανότητες καὶ ὅλες οἱ τύχες. Καλοπροαίρετα καὶ δυσοίωνα—πέρα ἀπὸ τὸ σύνορο κάθε καλοῦ καὶ κακοῦ.

Ποιὸς θὰ ἔλεγε πῶς τέτοια ζωοποιὰ ἡμέρα, στὸν ἄφταστο κύκλο τῶν ὥρων της θὰ μᾶς ἔφερνε τὸ ἄγγελμα τέτοιου Κακοῦ;

Οἱ ἐρασιμιοῦτες ὅλες τῆς ἀνοιξης καὶ τὸ ἀργὸ ζύπνημα τῶν χυμῶν της, ἀνασαιίνοντας πρὸς ἓνα ὑψηλότερο συμπλήρωμα, εἶχαν ἀργὰ παρασκευάσει τὴ θερινὴ αὐτὴν ἡμέρα, ποὺ ἄπλωνε τοῦ μεγαλείου της τὸν κυανόχρυσο μαντύα πάνω ἀπὸ τὴν πόλιν μας. Ἄφταστο κορύφωμα τῶν ἐποχῶν ἢ γαλανὴ ἡμέρα!

Στοὺς δρόμους τῆς πόλης ἢ ἴδια συνοικιακὴ κίνησις. Οἱ ἀνθρώποι, μὲ τὰ μικρά τοὺς συμφέροντα, σαλεύανε κάτω ἀπὸ τὸ θαῦμα τῆς ἡμέρας ἀδιάφοροι καὶ ἀνύποπτοι. Ὅλη ἡ πόλις σιγῶ-βραζε σὰν τέλμα, ποὺ δὲν ἀναδίνει μηδὲ ἀναθυμιάσεις. Ζεῖ πάντα μὲ τὴν ἀνησυχία τῆς προσωρινότητος.

Ἦρα τὸ Φίλο μου κατὰ τὸ μεσημέρι στὸν ἐξοχικὸ δρόμο ποὺ χωρίζει τὴν πόλιν ἀπὸ τὰ προάστεια. Περιπατοῦσε μὲ ἀνασχωμένο τὸ κεφάλι πρὸς τὸν οὐρανὸ, γιὰτὶ, καθὼς ἔλεγε, δὲν ἐχόρταινε ποτὲ τὸ αἰγυπτικὸ στερέωμα καὶ τὸ φῶς του. Μόλις πλησίασα:

—Εἶνε μιὰ ὥρα ποὺ κυτᾶζω τὴν ἀτμίδα ἐκείνη στὸν οὐρανὸ. Ἰδὲς τη. Ὀνειρωδῶς λευκόχρυση. Θὰ ἦθελα νὰ τραγουδήσω τὴ ζωὴ τῆς ἀτμίδας αὐτῆς...

Ἐπροχωρήσαμε πρὸς τὴν πόλιν. Ἡ ἀφιλόξενη ἀσφαλτος τῶν δρόμων ἀκτινοβολοῦσε μὲ πολλαπλασιασμένη ἐντασι τὸ μεσημερινὸ κάμμα Ἄπὸ τὰ στόματα τῶν καθέτων πρὸς τὸ κέντρον τῆς πόλης δρόμων χύθηκε τότε μιὰ βοή - ἢ βοή τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἀγγέλλανε καὶ συζητούσανε τὸ μεγάλο γεγονός. Ἡ εἶδησις πετοῦσε τρεμάμενη ἀπὸ στόμα σὲ στόμα, φλογερὴ σὰν ἓνα στεφάνι λάμψης ποὺ ἐχώνευε στὴν φωτοπλημμύρα. Οἱ ἀνθρώποι ἤτανε συγκινημένοι. Εἶχαν ἀνάψει. Τὸ περπάτημά τοὺς πρὸ βιαστικῶ. Ἡ φροντίδα τοὺς πρὸ ἐκδηλωτικῆ. Στὴ κίνησίν τοὺς τότε ἦταν ἐνδιαφέροντες. Νοιώθαμε τὴ συγκίνηση ποὺ ἀνάδινε ὁ συνωστισμὸς τοὺς καί, ποῖν πλησιάσουμε, τὸ ἐνδιαφέρο μας εἶχεν ἤδη κορῶσει.

Προχωρήσαμε κι' ἐνωτισθήκαμε κι' ἐμεῖς τὴν εἶδησις.

Εἶχαν προηγηθεῖ προμηνύματά της τίς προηγούμενες μέρες, μὰ ποὺ δὲν ἔδιναν καθόλου μιὰ βεβαιότητα, μιὰ πιθανότητα κἄν ὅτι θὰ πραγματοποιηθεῖ. Ἡ εἶδησις γι' αὐτὸ μᾶς ἐχόρταινε ἀέρορραια στὴ σπουδαιότητά της. Στὴ σκέψιν τῆς ἀφάνταστης πραγματικότητος ποὺ περικλειοῦσε, μᾶς ἐγέμισε τὸ ἄγνωστο, ἢ περιπέ-

τεια κι' ἓνα μεγαλειό. Ἴσως οἱ γύρω μας ἄνθρωποι ἐκινουῦντο γιὰ νὰ ξεδιφάσουν τὴν ἀνησυχία τους μόνο. Ἐμεῖς εἴχαμε στάληθαι συγκινηθεῖ.

Τὰ μεγάλα ἔθνη τῆς Εὐρώπης, τὰ πρῶτα, τὰ πολιτισμένα, τὰ φοβερά, εἴχανε κηρύξει τὸν πόλεμο ἀναμεταξύ τους.

Λοιπὸν, χίμαιρες ὅλα; οὐτοπία, ὁ πολιτισμὸς τους;

Μήπως πάλι, καθὼς μᾶς ἤρχετο βαβουριστὰ ὁ ἀντίπαλος ἀπὸ τὴν Ἱστορία, ἐμελλαν νὰ συγκρουσθοῦν οἱ φυλές γιὰ ἓνα νέο ζήμωμα, γιὰ μιὰ νέα ἀνέλιξη;

Ἐπρόκειτο λοιπὸν νὰ παρακολουθήσουμε τὴν ἀνάλυση τοῦ παρδαλοῦ μίγματος ποῦ εἶνε ὁ πολιτισμὸς μας, στὴ κοσμοσώτεια φλόγα τοῦ πολέμου;

Θὰ βγαίναμε ὅλοι ἀπὸ τὸ παιδεμα τῆς φωτιᾶς καὶ τοῦ χαλασμοῦ, ἰσχυρότεροι;

Ἀπὸ τὴν τρικυμία θὰ ἔβγαιναν οἱ ἄνθρωποι θαλασσοδαρμένοι, μὲ τὴ συνείδηση τοῦ κακοῦ ποῦ περάσανε καὶ στοὺς γιालοὺς δὲ θὰ ἦτανε σωρευμένα παρὰ τὰ φύκια;

Μιὰν ἀτέλειωτη θεωρία σακάτηδων.....;

Ξεγέλασμα καὶ σαρκασμὸς.....;

Ἐπειτα: ἡ ἀφάντιστη ἀνθρωποροή ποῦ θὰ κυλοῦσε στὶς πεδιάδες, στὰ βουνὰ καὶ στὰ φαράγγια τῆς Εὐρώπης. Θύελλες μαχῶν. Συλλήψεις σχεδίων. Ὁργανώσεις. Μεγαλόπρεπες συνθέσεις.

Ἡ ζωὴ ἐπὶ τέλους ἢ ζωὴ. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ πεῖ πῶς εἶχε ζήσει στὸν εἰκοστὸ αἰῶνα. Τί θὰ ἔβλεπαν τὰ μάτια μας!

Στὸ τέλος: μιὰν ἀνησυχία καὶ μιὰ λύπη. Γιατί νὰ ζοῦμε παραπεταμένοι στὴ πιὸ ἀνέμελη χώρα. Εἴμαστε καταδικασμένοι νὰ μᾶς ἀπομένει μόνο ἡ ἔγνοια;

Ὅλες αὐτὲς οἱ σκέψεις ἀνάκατα, μὲ τὴν ὑποψία μόνο, εἴχαν περάσει σὰ γρήγορες σκιές συννέφου, ἀπὸ τὸ νοῦ μας.

Ἡ ζωὴ μας πρέπει νὰ γεμίζει ἀπὸ γεγονότα, ἔχουν πεῖ. Δὲ μᾶς ἐχρειάζοντο ἐμᾶς τὰ μακρυνὰ ταξείδια καὶ τὰ ἐξωτικὰ ἐφευρήματα. Ἡ περιπέτεια θὰ ἤρχετο νὰ μᾶς εἴρει μόνη της. Οἱ ποιηταὶ δὲ θὰ εἴχαν πιά νὰ παριάσουν ἀπὸ τὸ γνῶριμο ἀκρογιάλι γιὰ ταξείδια «μὲ τὰ μάτια στ' ἀνοικτὰ καὶ τὰ μαλλιά στὸν ἄνεμο». Ἡ ζωὴ μας ὅλη θὰ ἐπάλευε μὲ τὴν τραχύτερη πραγματικότητα.

Ὅλες αὐτὲς οἱ πιθανότητες καὶ οἱ προοπτικὲς αὐλάκωσαν τὴ φαντιάσιμα μας τότες μὲ τὰ πανιά τους, φουσκωμένα ἀπὸ τὸν ἄνεμο τῶν ὄνειρων μᾶς. Δὲν εἴχαμε ἀνταλλάξει παρὰ μερικὰ μονοσύλλαβα. Ἡ ματιά μας μόνο ἦταν ἀναμμένη. Καὶ χωριστήκαμε ζαλισμένοι ἀπὸ τὸ στριφογύρισμα τῶν πόθων μὲς στὸ κεφάλι μας.

Τὸν ἥϊρα πάλι κατὰ τὸ βράδυ, ξαπλωμένο στὸν ἄμμο τῆς παραλίας νὰ καρφώνει τὰ μάτια, μὲς ἀπὸ τὶς ρόδινες μουσελίνες τῶν συννέφων, ποῦ ἐξαύλωνε ὁ ὄριμος ἥλιος τῆς δύσης, στὸν βαθύτατον οὐρανὸ τοῦ δειλινοῦ γλαυκῆν ἄβυσσο μεγαλειῶν.

Παρατήρησα στὴ φυσιογνωμία τοῦ κάτι ποῦ δὲν ἤμουνα συνειθισμένος νὰ βλέπω. Μιὰ λάμψη, ποῦ προβαλόταν ἀπὸ μέσα, ἐφώτιζε τὸ πρόσωπό του καὶ τὸ περιχοῦσε μὲ μιὰ λαχτάρα ἀσυνείθιστη. Ἦτανε σὰ νὰ μὴν εἶχε τὸ νοῦ του σὲ μένα καὶ στὰ γύρω του.

Τὸν εἶχα ἀπὸ πολλὴν ὥρα πλησιάσει καὶ καθόμουνα δίπλα του χωρὶς ν' ἀνταλλάξουμε λέξι. Ἡ σιγή, ἐκείνη τὴ στιγμὴ, ἦτανε ἱερή. Τὴν ἔλυσεν ἐκεῖνος καὶ μοῦ εἶπεν ἀργά.

—Στὴν πλούσια πεδιάδα πὸν βρῖσκεται τὸ χωριό μου, κοντὰ στὰ σύνορα, αὐτὴ τὴ στιγμὴ, στὴ συμφωνία τῶν λάμπσεων πὸν ἀναδίνει τὸ μεγαλεῖο τῆς μέρας πὸν σβύνει, ἴσως προστίθεται καὶ μιὰν ἄλλη—ἡ λάμψη τῶν τουφεκιῶν μας καὶ τῶν κανονιῶν μας πὸν προασπίζουσι τὴ γῆ μας...

Ἡ ματιὰ του ἦτανε ξαναμμένη. Νοσταλγοῦσε, ἐκείνη τὴ στιγμὴ, μὲ μιὰν ἀνήσυχον ἔγνοια.

Σὲ λίγο ἐπρόοθεσε.

—Δὲ ξέρω τί σκέπτεσαι γιὰ μένα τώρα. Θὰ σοῦ πῶ τὴ βαθύτερή μου σκέψη. Θὰ σοῦ φανεῖ παράξενη γιὰτι δὲ μοιάζει μὲ τὸν τρόπο πὸν σκεπτόμουνα μέχρι σήμερα. Γιατί, ἐγὼ ὁ ἄπιστος, θὰ σοῦ πῶ ὅτι ξεκινῶ ἀπὸ ἓνα δόγμα, πὸν θέλω νὰ θεωρῶ ἀναμφισβήτητο, ἀφοῦ πρῶτος ἐγὼ δὲν τὸ συζητῶ. Χωρὶς νὰ καταβάλω καμμιά προσπάθεια, θροναίστηκε μόνο του στὴ συνείδησή μου. Τὸ μόνο πὸν ἔκαμα ἐγὼ ἦτανε νὰ τὸ ἀνεχθῶ καὶ σιγά-σιγά νὰ τὸ παραδεχθῶ. Ἔχει ἀπειρες συνέπειες. Τὸ πλῆθος τους ὅμως, ξέρω γὰρ; δὲ μὲ φοβίξει. Ἄκου λοιπόν. Ὅταν, ἐνῶ ἀκόμα ἤμουνα ἐρεθισμένος ἀπὸ τὴ μεγάλη εἶδηση, ἡ θύμησή μου σταμάτησε στὸ χωριό μου—καὶ ἦτανε φυσικὸ νὰ σταματήσῃ ἐκεῖ, ἀφοῦ τὸ χωριό μου, ὅπως σοῦ εἶπα, εἶνε παραμεθόριο—χωρὶς νὰ ξέρω γιὰ ποιά λογικὴ αἰτία, προβλήθηκε ἀπὸ τις ἀναμνήσεις μου μιὰν εἰκόνα καθαρὴ καὶ ἐπιβλητικὴ: Τὰ ὑψηλότερα καμπαναριὰ πὸν ὀρθώνονται πάνω ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν διασταυρωμένων τόξων τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ, στὴν πόλιν πὸν ξαπλώνεται στὴν ὄχθη ἐνὸς παραποτάμου. Πολλὲς φορὲς ὅταν ἐπερνοῦσα τὰ τελευταῖα σπίτια τοῦ χωριοῦ μου, πὸν περιτριγυρίζουσι τὴ μοναδικὴ μας ἀγορὰ τροφίμων, καὶ ἀνέβαινα τὸ λόφο, θυμοῦμαι, πάντα βιαστικὸς καὶ δρασκελώντας τοὺς λάκκους, στὴν κορφὴ ἔμενα σιωπηλός, στηλώνοντας τὰ μάτια μου στὴν δυτικὴ πόλιν, περισσότερο στὸ μεγαλεῖο τοῦ καθεδρικοῦ τῆς ναοῦ πὸν ἐβαίλενε, ἄφρατος, ἀξεπέραστος σὲ μιὰ τῆς πλατείας. Ἦταν γιὰ μένα ἓνα ὄραμα πὸν ἄλλαζεν ὄψεις, ὅταν τὸ ὑπώπτενα, ἀχνό, μέσα ἀπὸ τοὺς ἀτμοὺς τῆς ομίχλης, ἢ ὅταν προβαλλότανε ἐπιβλητικὸ τὴς λαμπρῆς ἡμέρας.

Μοῦ παρουσιάσθηκε λοιπὸν ἡ ἀνάμνηση τοῦ γοιθικοῦ κτιρίου καί, καθὼς ἤμουνα βυθισμένος σὲ παράξενα αἰσθήματα νοσταλγίας καὶ λύπης, σὰ νᾶκουσα τὸν ἀντίλαλο τῶν βαριῶν ἤχων πὸν ἐξαπολοῦσαν τὰ καμπαναριὰ καὶ πὸν φτάνανε ἄλλοτε σταυτιὰ μου ἀνάπορα, σὰ νὰ ἔσταζαν ἀπὸ τὸν οὐρανό.

Ὅσο καὶ ἂν εἴμαστε συνειθισμένοι στὴν πάλιν τῶν σκέψεων ὅσο καὶ ἂν νομίζουμε πῶς ἡ προσωπικότητά μας πάντα εἶνε ἀγωνοθέτης των, ἐξαρτώμεθα τις περισσότερες φορὲς ἀπὸ τὴν κορφὴ δύναμη μιᾶς ἀναπαράστασης. Ἡ εἰκόνα τοῦ γοιθικοῦ ναοῦ ἀπλώθηκε στὸ νοῦ μου σὰ πλημμύρα καὶ μοῦ ἐσάρωσε κάθε τεχνητὸ φραγμὸ σκέψης. Στᾶχνὸ περίγραμμα τῆς εἰκόνας αὐτῆς δὲ μπορῶ πιά νᾶντισταθῶ. Παρηγοροῦμαι μόνο πῶς δὲ μοῦ ἀπαρέσει ἡ γοη-

τεία της καὶ ξεγελιέμαι ἔτσι ἀπὸ μιὰ πλάνη συνείδησης.

Τὸ δόγμα πού σοῦ ἔλεγα, εἶνε, ὅτι ἐπιβλήθηκε στὸν ἑαυτό μου ἡ πραγματικότητα τῆς εἰκόνας αὐτῆς καί, ὄχι μόνο αὐτό, ἀλλὰ καί ἡ γοητεία πού ἐξασκεῖ ἐπάνω μου τώρα. Τὸ δόγμα εἶνε ἡ γοητεία της. Δὲ προσπαθῶ νὰ τὴν ἐξηγήσω. Ἴσως καί νὰ μὴν ἠμπορῶ. Καταλαβαίνω μόνο πῶς, ἂν κατόρθωνα νὰ τὴν ἀναλύσω, θὰ τὴ διέλυνα.

Ἄκουω τὰ καμπαναριά νὰ σημαίνουν στὴ καρδιά μου... Ἐυ-
πνοῦν μέσα μου αἰσθήματα ἀλλόκοτα πού ποτὲ δὲν ἐδοκίμασα, μὰ
πού δὲ μοῦ φαίνονται γι' αὐτὸ ὀλιγώτερο δικά μου. Ἄδρατι δύ-
ναμη, ἀνεξήγητη, μὲ τραβᾷ κάπου ἄλλοῦ. Καί, προηγήθηκε ἄρα γε
τὸ αἶσθημα αὐτό, ἢ ἀκολούθησε τὰ πρῶτα, νοιώθω κάτι νὰ μὲ
τραβᾷ...ναί, ἄς μὴν ἀναλύω τὸν ἑαυτό μου καί ἄς μιλῶ ἀπλᾶ, μὲ
καλοῦνε, φίλε μου, στὰ προχώραματα τοῦ χωριοῦ μου....

Χωριστήκαμε, ἀργὰ πιά τὸ βράδυ, μὲ τὴν ἠχὴ τῶν τελευταίων
αὐτῶν λόγων.

Μόνο μετὰ τρεῖς ἡμέρες τὸν ξανάειδα, γιὰ μερικὲς στιγμές,
πάνω στὴ γέφυρα τοῦ βαποριοῦ.

Ἐφενγε γιὰ τὴν πατρίδα του. Μόλις μὲ εἶδε συγκινημένος καί
σὰ νᾶθελε νὰ μοῦ δώσει πιότερες ἐξηγήσεις γι' αὐτὸ πού ἔκανε,
μ' ἐπλησίασε δοκιμάζοντας τὴν ἀνάγκη νὰ δικαιολογηθεῖ σὲ μένα
γιὰ τὸν ἐνθουσιασμό του ἐκείνης τῆς βραδιάς.

—Μὲ βλέπεις, φεύγω. Ἄρα γε βιάζομαι, μήπως καί κρυώσει ὁ
ἐνθουσιασμός μου; Μὰ μὴ φοβᾷσαι. Ἐστερεοποίησα τὰ αἰσθή-
ματά μου μὲ τσιμέντο τῆς λογικῆς. Ἐπειτα, τὸ ἔχω πάρει ἀπό-
φαση. Εἶνε ζήτημα θέλησης, νομίζω.

Σοῦ εἶχα πεί, τὴν ἄλλη μέρα, ὅτι ὁ πατριωτισμός μου μοῦ
ἦρθε σὰ μιὰ νοσταλγία τοῦ χωριοῦ μου, τῆς γνώριμης ζωῆς του,
καί τῶν ἀξεδιάλυτων καί σκοτεινῶν αἰσθημάτων πού μοῦ φέρουν
ἡ ράτσα μου καί τὸ αἷμά μου. Πίστευσε πῶς ὅλα αὐτὰ τὰ αἰσθή-
ματα ἔπρεπε νὰ εἶνε πολὺ πραγματικά καί πολὺ δυνατά, γιὰ νὰ
ἐπιφέρουν μέσα μου τὸ ἀποτέλεσμα πού βλέπεις καί πού ἂν ἠθελες
νὰ σοῦ τὸ παραστήσω σὲ μιὰν εἰκόνα τοῦ ἑαυτοῦ μου, θὰ σοῦ
ἔλεγα: Μὲ τὰ φρούδια ζαρωμένα καί σφιγμένα τὰ χεῖλη, ἀνατινά-
ζοντας τὸ κεφάλι γιὰ νὰ διώξω κάθε σκέψη πού θὰ γεννοῦσε μέσα
μου τὴν ἀμφισβήτηση καί τὸ δισταγμό, τρέχω τυφλὸς καί κουφὸς
σ' ἓνα τέρομα. Νά ἡ ἀληθινὴ κατάστασις τῆς συνείδησός μου. Ὅχι
πῶς δὲ θὰ μποροῦσα νὰ ἐφεύρω λογικὲς βάσεις γιὰ νὰ τὴ στηρίξω.
Μὰ μοῦ φαίνονται περιττές— ἢ ἂν θέλεις, ὅπως διόλου βοηθητικά
στολῖδια. Μολαταῦτα ἄς κορεμάσουμε μερικά. Ἡ ἡμέρα εἶνε τόσο
λαμπρὴ καί τὰ ὄρατα κοσμήματα ποτὲ δὲ θὰ ἦτανε περιττά.

Γιὰ νὰ ἡσυχάσουμε ἀπὸ τὸν πηγαινοερχομὸ τῶν τοξειδιωτῶν
ἀποσυρθήκαμε στὴ πρύμνα, στὴ σκιά, πού ἔκαναν οἱ τέντες, ἐνῶ, τὴ
μεταμεσημβρινὴ ἐκείνη ὥρα, τὰ πλακόστρωτα καί τὰ σιδερικὰ τοῦ
λιμένα, οἱ σωροὶ τῶν ἐμπορευμάτων, ἡ κίνησις τῶν ἀνθρώπων καί
τὸ λιπαρό, ἀκίνητο νερὸ ἀνάπνεν ἓνα ὀλόφλογο κᾶμμα.

—Πολλοὶ θέλουν νὰ ὑψωθοῦν πάνω ἀπὸ τὶς ἐθνικὲς διακρί-
σεις, ἄρχισε νὰ μοῦ λέγει μὲ τὸ μέτωπο διαρκῶς ζαρωμένο, ἐνῶ

σ' ὅλη τὴν ὀμιλία του παρακολουθοῦσε προσεκτικὰ τὰ παιχνίδια τοῦ σιγάρου του.

Δὲν ὀμιλῶ γιὰ τοὺς οὐτοπιστὲς κοσμοπολίτες, ἀλλὰ γιὰ ὅλους ἐκείνους, τοὺς ἀληθινὰ ἀνθρώπους, ποὺ ἔχουν ἀρκετὰ ἀνοιχτὰ τὰ μάτια γιὰ ν' ἀντιληφθοῦν ὅτι ὅλα τὰ ἔθνη καὶ ὅλοι οἱ τόποι μποροῦν νὰ μᾶς προξενήσουν ἕνα ἐνδιαφέρο γιὰ τὴ ζωὴ, καὶ μάλιστα σήμερα ποὺ τέχνες, ἐπιστῆμες καὶ ἐμπόριο εἶνε κοινὰ πράγματα σὲ ὅλους τοὺς λαούς. Εἶμαι ἀπὸ αὐτοῦς τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἐγώ.

Μὰ ἔρχονται στιγμὲς ποὺ μιὰ βαθύτερη παρατήρηση μοῦ δείχνει πῶς τὰ ἔθνη μ' ὅλους τοὺς σιδηροδρόμους καὶ τὶς συγκοινωνίες μ' ὅλη τὴ κοσμοπολιτικὴ ἐπιστῆμη τους, εἶνε σὰν ὑγρὰ διάφορης πυκνότητας, ποὺ ἔρχονται σὲ ἐπαφὴ χωρὶς νὰ μποροῦν νὰ συγχωνευτοῦνε ποτέ. Τὰ διάφορα ἔθνη ἔχουν διάφορη πυκνότητα. Καὶ δὲ θὰ χρειάζομυνα μεγάλην ἀνάλυση γιὰ ν' ἀποδείξω πῶς ὁ πολιτισμὸς κάθε ἔθνους ἔχει μιὰ ξεχωριστὴ φυσιογνωμία. Καὶ ἀκριβῶς ἢ φυσιογνωμία του αὐτὴ εἶνε ὁ χαρακτῆρας του. Ἄν συμβαίνει αὐτό, τότε θὰ ἔπρεπε νὰ εὐχόμεσθε, ὁσοδήποτε καὶ ἂν ἀλλάζον οἱ συνθήκες αὐτὲς τῆς ζωῆς τῶν λαῶν, νὰ μένουν πάντα διάφορες. Στὸ βάθος θὰ εὔρουσε πῶς ὁ ἀτομισμὸς ἐνὸς πολιτισμοῦ καθορίζεται ἀπὸ τὴ φυλετικὴ ἰδιοσυγκρασία. Ἄ! μιὰ στιγμὴ. Γνωρίζω τὴ θεωρία ποὺ χωρίζει τὸ Κράτος ἀπὸ τὴ Φυλὴ...

Τὴ στιγμὴ ἐκείνῃ μᾶς πλησιάζει ἕνας παχουλός, ροδαλὸς κύριος, ποὺ στὸ πρόσωπό του ἦταν χυμένη ἄσβυστη διάχυση καί, μιλώντας στὸ Φίλο μου.

—Εὐτυχίης, εὐτυχίης, ποὺ σᾶς βλέπω ἐδῶ, εἶπε.

Καὶ χαμηλώνοντας τὴ φωνή, ἐπιθύρισε—αὐτὴ τὴ στιγμὴ ποὺ σᾶ, μιλῶ, τοὺς σαρώνουμε τοὺς μασκαράδες καί...ἀλλὰ, παρτόν, σᾶς ἐνοχλῶ.

—Συμπατριώτης, μοῦ εἶπε ὁ Φίλος μου, ἐνοχλητικὴ μυῖγα.

Λοιπόν, φίλε μου! Φυλὴ, κράτος, ἄλλο πράγμα, σοῦ λένε. Ναι, σχεδόν, καλὴ θεωρία, λαμιαρὴ, ποὺ ἐξηγεῖ πολλά πράγματα. Μὰ τέλος πάντων. Ποιὸς εἶνε βέβαιος, ποιὸς μπορεῖ, αὐτὴ τὴ στιγμὴ νὰ μὲ διαβεβαιώσῃ ἀδίστακτα πῶς στὸν πόλεμον αὐτὸν ποὺ γίνεται ἂν καταστραφεῖ τὸ Κράτος εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκω, θὰ ἐπιζήσει ἢ Φυλὴ μου; Θὰ σοῦ εἰδικεύσω καλλίτερα τὴν ἀπορία μου. Τὸ χωριό μου, ποὺ εἶνε τόσο κοντὰ στὰ σύνορα, ἂν καταληφθεῖ ἀπὸ τὸν ἐχθρό, ποιὸς μοῦ λέγει πῶς θὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ ζεῖ ὅπως πρῶτα. Καὶ πρὸς τί αὐτό; θὰ ρωτοῦσες. Μὲ τὴν ἀλλαγὴ θάρθει κάτι καινούργιο ποὺ θὰ διασκεδάσῃ καὶ τὴν πλήξῃ μας. Θᾶναι ἴσως καλίτερο, καὶ θὰ ὑπόσχεται περισσότερα. Μὰ ποιὸ θᾶναι τὸ κριτήριό μας τῆς καλλιτέρευσης; Ἡ ζωὴ τοῦ χωριοῦ μου, ὅπως βαστᾷ ἀπὸ τὶς παλιὰς ρίζες αἰῶνων δλόκληρων, ἔχει πάρε μὴ κατεϋθυνση, κ' ἕνα χρῶμα. Τὸ χρῶμα αὐτὸ δὲ θὰ ἤθελα γιὰ κανένα λόγο ν'ἀλλάξῃ. Ἡ ψυχὴ μου ποτίστηκε ἀπὸ τὴ βαφὴ του καὶ ἐγὼ στὴ δική μου τὴ ζωὴ μπορῶ νὰ γίνω ὁ παρδαλώτερος ἀρλεκίνος, μὰ θέλω νὰ νοιώθω πῶς στὸ μακρινό μου χωριό ἢ ζωὴ κατὰ ὅπως τὴν ἐσπειραν οἱ προπάτορές μου καὶ οἱ γονεῖς μου. Νὰ γίνῃ καλλίτερο; Ὅχι δὲ θέλω. Ποιὸς θὰ πεῖ πῶς ἢ βελτίωση εἶνε τὸ πᾶν;

Σ' ἓνα παλῆθ ἔθνος τὰ καλὰ καὶ τὰ κακὰ τοῦ κράτους ζυμωθήκανε μὲ τὴ φυλετικὴ ψυχὴ ἀξεδιάλυτα. Ποιὸς θάβρθει νὰ μᾶς πεῖ νὰλλάξουμε ζωὴ; Νὰ διατηρήσουμε τὶς πηγὲς τῆς ζωῆς μας τὸ ἔδαφός μας μὲ τὴν ἀτμοσφαῖρά του, ὄχι μόνο τὴ φυσικὴ, ἀλλὰ καὶ κείνη πὸν ἐφτιάσαμε ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τῆς ἴδιας ράτσας μὲ τὶς ἀνάγκες μας, τὶς φωνές μας, τὰ μαλλώματά μας, τὴ τέχνη μας καὶ τὸ πνεῦμά μας. Σ' ἐκεῖνον πὸν θὰ μᾶς πεῖ νὰλλάξουμε, θ' ἀπαντήσουμε μὲ τὰ τουφέκια μας στὰ προχώματα τῆς πατρίδας.

Ξεχνῶ τὸ σημάδι τοῦ κοπαδιοῦ στὸ ὁποῖον ἀνῆκω, ἐνόσω νοιώθω ἀπὸ πίσω μου ἐλεύθερη τὴ μάντρα μου. "Ὅταν ἡ ἀνάγκη μοῦ ἐπιβάλλει νὰ διαλέξω, πῶς θὰ διατάσω; «Ἄν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶνε ἀδελφοί μου, τί θὰ μοῦ εἶνε πιά ὅλα αὐτὰ ἐκεῖ;»

Σηκωθήκαμε. Ἐπρεπε νὰποχωριστοῦμε. Τὴ τελευταία στιγμή μὲ κύτταξε μὲ μάτια ὅπου συγκέντρωσε ὅλα τὰ γενναιοδωρα αἰσθηματα πὸν περικλειοῦσε ἡ καρδιά του, καὶ μοῦ ἔσφιξε ἀμίλητα τὸ χέρι. Παρατήρησα στὰ μάτια μιὰν ἀνέκφραστη ἀγωνία. Ἡ στιγμή εἶτανε δραματικὴ. Τὸ ἄγνωστο, πρὸς τὸ ὁποῖο ἔτρεχε μὲ τέτοια γερὴ συνείδηση, τὸν ἐξύψωνε. Εἶχε συναίσθηση τῆς θέσης του καὶ διαιοθανότανε τὸ ἄγνωστο, μυστηριώδικο, ἴσως ἀπειλητικό.

IV

Ἐμεῖς πὸν καθήσαμε παραπεταμένοι σὲ μιὰν ἀνέμελη χώρα δὲ θὰ εἶχαμε νὰ δεχτοῦμε παρὰ τὸν ἀντίλαλο τῆς κοσμοχαλασιάς. Καὶ ὁ ἀντίλαλος μᾶς ἦρθε, σὰ πολὺβση βρογιή, μᾶς ἔσεισε καὶ μᾶς ἔλουσε μὲ οἶγη συγκίνησης, ἔκπληξης, ἴλιγγου, καὶ ἔπειτα μετριάσθηκε σ' ἓνα βουητὸ μονότονο καὶ ἔξακολουθητικό, πὸν φτιάσαμε νὰ τὸ συνειθίσουμε, νὰ τὸ βαρεθοῦμε, ὥστόσο δὲν μᾶς προκαλοῦσε πιά παρὰ τὴν ἀθυμία, τὴν πλήξη, τὸν οἶκτο καὶ τὴν ἀγανάκτηση.

Μαθαίναμε: Στίφη ἀνθρώπων, μυρμηγκιαστὲς μᾶζες, μὲ ἄγριο, ἀντίβιο ποδοβολητὸ χυθήκανε στὶς πεδιάδες καὶ στὰ βουνά, ὀλοένα πλημμυρίζοντας, σαρώνοντας σὶδὸ διάβα τοὺς πληθυσμοὺς πὸν ἀλασιασμένοι, ξάφρευνοι σκορπιζόντανε, πανικόβλητα κοπάδια...ὁ χείμαρρος κατέβαινε βράζοντας, ἀφρίζοντας, ἀκατάσχετος καὶ ὑποταχτικός. Μιὰ στιγμή. Τραγικὴ προσδοκία! Θὰ ξεσοῦσε; Στισμάτησε, ἐκόλωσε. Συγκρούσεις, πίεςεις. Θεώρατοι, παντοδύναμοι μοχλοὶ ἀπὸ ἀνθρώπινες στρατιὲς πλησιάζουν, ζουλιοῦνται, πλακώνουν ἀξεκόλλητοι τὸ ἔδαφος, στήνουν τὴ φωτιά καὶ καραδοκοῦν.

Ἄλλοῦ μᾶζες ἄλλες ἐπέρχονται, πλημμυρίζουν τὰ ἔδαφη, κολώνουν, καταστρέφονται, ξαναορμούν, διαλύονται καὶ πνίγονται. Ἄδυσώπητοι ποταμοὶ καὶ λίμνες στὸ σκληρό, λαμπρὸ πάγωμά τους συνθλίβανε μυριάδες ἀνθρώπινες ζωές. Ἀγῶνας τιάνων. Ἄμπωτις, καὶ παλίσροια, παλίσροια καὶ ἄμπωτις, στὸ ἴδιο μέρος, μὲ τὸ τόσο πῆσμα, μὲ τόση λύσσα, τόσες φορὲς καὶ μὲ τέτοια ἀπαρασάλευτη ἀκρίβεια, πὸν νομίζεις πῶς ἐπεμβήκανε ἐπὶ τέλους οἱ φυσικοὶ νόμοι καὶ πρόκειται ἐπ' ἄπειρο νὰ διαιωνιστεῖ αὐτὸ τὸ φαινόμενο, καταλογιζόμενο πιά στὰ φυσικὰ φαινόμενα!

Τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα, ἡ ἐφευρετικότης του, ἡ πειθαρχία του,

ή πονηρία του, ή σκληρότητά του, όλα επιστρατευθήκανε και πυρετώδεια κολλήσανε στην ύλη για να τής απομυζήσουν τὰ μυστικά που θὰ τούς επιτρέπουνε να τή μετατρέψουνε σε κεραυνούς και φλόγες. Τὰ ἐδάφη καψαλισθήκανε ἀπὸ τὸ χνῶτο τῆς φωτιάς, πὺ ἐπιανε, καθὼς τὴ φυσούσανε οἱ ἄνθρωποι μὲ τὴν ἀνάπνια τοῦ πυρετοῦ των, ὁ ἀέρας ἐγέμισε ἀπὸ γεράκια και κοράκια και οἱ θάλασσεσ ἀπὸ σκυλλόψαρα.

Ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων ἔρευε, ἔρευε, σὰ μαύρη στάχτη.

Ἡ ἀρρώστεια τοῦ πολέμου ξαπλώθηκε παντοῦ. Στὰ κρυφά, ὑπουλα τεντώνει τὰ φαρμακερά της πόδια παντοῦ, για να μολύνει τὸν κόσμον ὅλο.

Ἐπέρασαν μῆνεσ δλόκληροι, κ' ἐσυμπληρώθηκε ἕνας χρόνος ἀπὸ τὴν ἡμέρα πὺ ἐφυγε ὁ Φίλος μου και δὲν εἶχα λάβει ἀκόμα εἶδησή του. Καθὼς συνείθισα ἀπ' αὐτὸν ν' ἀκούω κάθε εὐρωπαϊκὴ ἀντίληψη, να μαθαίνω κάθε εὐρωπαϊκὴ ἰδέα και τεχνοτροπία, τώρα πὺ ὁ πόλεμος ὑπῆρξεν ἕνα μεγάλο ξεγέλασμα για μᾶσ πὺ δὲν αἰσθανόμαστε τουλάχιστο ἄμεσα να κινδυνεύει ἕνα ζωτικὸ μας σφιφέρο και ἔτσι δὲν τυφλωνόμαστε ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῆς ὑπαρξῆσ, ἡ ἀντιπάθειά μου για τὺς εὐρωπαίους, χωρὶσ να τὸ καταλάβω ἀπλώθηκε και σ' ἐκεῖνον πὺ συμβόλιζε για μένα τὴν Εὐρώπη. Μόλισ τὸ ἀντελήφθηκα, θέλησα ν' ἀντιδράσω μὲ τὴ λογικὴ και να πείσω τὸν ἑαυτὸ μου να βρεῖ ἐπιχειρήματα για τὸ Φίλο μου. Ἐπρεπε, σκεπτόμουνα, να χωρίσω ἐκεῖνον ἀπὸ τὺς ὑπευθύνους και ἀπὸ τὸ τυφλὸ κοπάδι, γιατί ἦταν διάφορος και μάλιστα ἀνώτερος. Ἐγὼ πὺ εἶχα παρακολουθήσει τὴν τίμια πάλη, πὺ ἔγινε μέσα του, ὅταν ἀποφάσισε να πάει να πολεμήσει, ἔπρεπε να τὸν ἐνοήσω και να τὸν δικαιολογήσω. Και πράγματι ἔφτανα να τοῦ ἐλαφρύνω τὴ θέση, να τὸν ἀνεβάσω μάλιστα στὴν πρώτη του ὑψηλὴ θέση, πὺ κατέχε πάντα μέσα μου. Μ' αὐτὸ γινότανε ὕστερ' ἀπὸ λογικευσῆ. Ὅταν ὁμως, σὲ στιγμὴ μᾶσ σύγκρισης ἡ μᾶσ προσέγγισης τῶν περασμένων πρὸς τὰ τωρινά, ἄξαφνα σταματοῦσα σ' ἐκεῖνον, διεπίστωνα μέσα μου μιὰν ἀλλαγὴ, μάλιστα μιὰν ἀνάγκη ν' ἀπομακρυνθῶ, σὰ φοβισμένος ἡ σὰ να ἠθελα να προφυλαχτῶ ἀπὸ μερικὰ αἰσθητά πὺ μου θύμιζαν αὐτὸν ἡ τὴν εὐρωπαϊκὴ μασκαράτα— ὅπως τὴν ἔβλεπα τώρα.

Δὲ θὰ μπορούσα ὁμως ποτὲ να σβύσω ἀπὸ μέσα μου τὸν Εὐρωπαϊὸ Φίλο μου. Οὔτε θὰ μπορέσω και μήτε πὺ τὸ εἶχουαι.

Γι' αὐτὸ, ὅταν, πρὶν τρεῖσ μῆνεσ πάνω κάτω, ἔλαβα μὲ τὸ ταχυδρομεῖο ἕνα μεγάλο φάκελλο μ' ἕνα γράμμα του χρονολογημένο τὴν 12 Αὐγούστου 1915 και ἕξ φύλλα σημειώσεις κακογραμμένες, μὲ μολύβι, ἡ καρδιά μου ἐχύπησε δυνατά. Ἐπικοινωνοῦσα πάλι μὲ τὸ βαθὺ αἰσθημα και μὲ τὴν πλατειὰ σκέψη τοῦ Φίλου μου, αὐτὴ τὴ φορὰ, στὴ διήγηση τῶν ἀπανθρώπων περιπετεῶν πὺ πέρασε και πὺ ἐπλήρωσε τόσο τραγικά.

Στὸ γράμμα του μοῦ ἔλεγε να διαβάσω «μὲ τὴν ψυχὴ μου» τίσ σημειώσεις του. Τίσ διάβασα πράγματι μὲ τὴ ψυχὴ μου. Και

τότε, όταν είχα πιά μπροστά μου συμπληρωμένη όλη τή ζωή του, τις ιδέες του, τὸ περιβάλλον του, τὴ τύχη του, είπα σάν τὰ διηγηθῶ, νὰ μὴν ἀναφέρω οὔτε τὸν ὄνομα του οὔτε τὸ ἔθνος στοῦ ὁποῖον ἀνήκει. Σκέφτηκα πῶς δὲ θὰ μπορούσα νὰ δικαιολογήσω γιατί ὁ Φίλος μου νὰ ἔχει ὀρισμένο ὄνομα καὶ ὀρισμένη πατρίδα τὴ στιγμή πού θὰ μπορούσαν χίλια ἄλλα ὄνόματα καὶ τόσες πατρίδες, ὅσα εἶνε τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη, πού πολεμοῦν, νὰ διεκδικήσουν τὸν ἥρωά μου, ὅπως θὰ προσπαθοῦσα νὰ τὸν παρουσιάσω.

—*

Ἔλεγαν οἱ σημειώσεις του.

«12 Δεκεμβρίου. Γιὰ νὰ ξυλαφρωθῶ, γιὰ νὰ καταλάβω κ' ἐγὼ ὁ ἴδιος τὴν κατάστασή μου, ρίχνω ὅποτε εὔρω καιρὸ ἄτακτα τις ἐντυπώσεις αὐτὲς πάνω στοῦ χαρτί. Θὰ μπορούσω νὰ δῶ μέσα τους, σὰ σὲ καθρέφτη, τὴ συνείδησή μου πιδ ἡσυχῆ καὶ πιδ δυνατή;

Μεσάνυχτα. Εἶνε λίγη ὥρα πού φτάσαμε ἐδῶ στοὺς καταυλισμούς μας πίσω ἀπὸ τὸ μέτωπο ὕστερ' ἀπὸ δυὸ ὥρες πορεία. Δυὸ δλόκληρες μέρες μὲς στὰ χαρακώματα.

Ἐπρεπε νὰ ἀηδιάσω καὶ τὴ μυρουδιὰ τῆς γῆς. Σὰ νάτανε μουχλιασμένη, ἀναδίνει μιὰ βρωμὰ ἐμετική. Ἡ ὑγρασία μὲ πηρουνιάζει ὡς στὰ κόκκαλα. Σκυμμένοι ἐκεῖ μέσα, εἴμαστε πάντα ἔτοιμοι ν' ἀπαντήσουμε στὴν ἐπίθεση τοῦ ἐχθροῦ. Ὡ, ἐκεῖνὴ ἡ στιγμή! Οἱ ὀβίδες του πέφτουν βαριεὲς ἢ ἐκρηξί τους, πάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια μας. Ἀπαντᾷ ἀπὸ πίσω τὸ πυροβολικὸ μας. Καθὼς εἴμαστε χωσμένοι μὲς στοῦ ὑπόγειο τῶν χαρακωμάτων μας ἀκοῦμε φοβερὸ τὸ μικυθμὸ τῶν κανονιῶν.

Ὅταν ἀρχίζει ἡ ἐπίθεση τῶν λόχων τοῦ ἐχθροῦ, ἀρχίζουν τὰ πολυβόλα μας, μ' ἓνα ἐκνευριστικὸ κρᾶκ-κρᾶκ ὅπως ὅταν σκίζεται πανί, νὰ σπεύρουν κανονικὰ βροχὴ σφαιρῶν.

Εἶνε τρεῖς ἐβδομάδες τώρα, εἴχαμε νὰ ἐκτελέσουμε ἐμεῖς μιὰν ἐπίθεση. Ξετροπώσαμε ἀπὸ τὰ χαρακώματα καὶ βαδίζαμε σκυφτοί. Ἐφ' ὄπλου λόγχῃ. Στὴ μέση τοῦ δρόμου μ' ἔπιασε, ἓνας παροξυσμός, φώναζα ἀσυναίσθητα καὶ ἔτρεμα. Ἦμουν ἀκράτητος καὶ θὰ πῆγαινα νὰ πέσω στὰ χέρια τοῦ ἐχθροῦ, ἂν μὲ λυπούντανε στοῦ ἀναμεταξὺ οἱ σφαῖρες, ὅταν αἰσθάνθηκα νὰ μὲ τραβοῦνε οἱ σύντροφοί μου. Γύρισα πίσω τρέχοντας μὲ τὸν ἴδιο παροξυσμό. Στὸ χαρακώμα ξαπλώθηκα ἀναίσθητος. Σάν ἀνάλαβα, ἔνοιωσα κάτι νὰ μὲ πειράζει στοῦ πόδι. Τινάχτηκα. Ἐνας, μεγάλος σὰ σκύλλος, ποντικὸς γλύστρησε κοντὰ στοῦ πρόσωπό μου. Ὅλο μου τὸ σῶμα μὲ πονοῦσε. Τὰ μηλίγγια μου χτυπούσανε.

.....
20 Ἰανουαρίου. Μῆνες τώρα διαρκεῖ ὅλη αὐτὴ ἡ ἱστορία. Ἐπὶ τέλος ἄς σκεφτῶ. Ὅλη αὐτὴ ἡ ἀσχημία γιατί γίνεται; Γιὰ τὴν «πατρίδα καὶ τὸν πατριωτισμό της» ὅπως μᾶς εἶπε στὴ θεωρία ὁ ἀξιωματικός. Ἀλλοίμονο, νὰ καταντήσουμε νὰ μᾶς φωτίζουν οἱ ἀξιωματικοί!

Ἐγὼ ἐδῶ, ὑποφέροντας, πυρέσσοντας προασπίζω τὸν πολιτι-

τισμό τῆς πατρίδας μοῦ; Ἔτσι ὑπερασπίζονται τοὺς πολιτισμούς; Ἐναντίο τῶν βαρβάρων; Θυμοῦμαι τὰ λόγια ἐνὸς ἀπὸ τοὺς μεγάλητερους ἀνθρώπους τῆς Εὐρώπης σήμερα: «Εὐρωπαῖοι ἀνόητοι, ποὺ μελετοῦνε ν' ἀλληλοσφαγοῦνε, ὅταν ὁ ἴδιος πολιτισμὸς τοὺς περιβάλλει καὶ τοὺς ἐνόει.»

Δὲ θὰ ἦτο δυνατὸ ἐπὶ τέλους νὰ κανονισθοῦν ἀλλοιῶς οἱ διαφορὲς τῶν ἀρχόντων μας...

Χαμένος ὁ καιρὸς ποὺ ἔξησα σκύβοντας στὴν ἄβυσσο τῶν αἰῶνων ποὺ πέρασαν γιὰ νὰ πιάσω τὸν ψίθυρο τῶν ἀνθρώπινων ἀγώνων γιὰ τὶς ἰδέες τους, γιὰ τὶς ἀλήθειες τους, γιὰ τὶς πλάνες των. Καὶ πλάνη ἡ συγκίνησή μου γιὰ τὴ σκληρὴ τύχη ποὺ τοὺς χυποῦσε ἀλύπτητα, μὲ τὸ μαστίγι τῆς πιὸ ἀκαρδῆς ἀναισθησίας, ὅταν, σωρεύοντας μὲ χίλιες δυσκολίες καὶ περπέτειες τὸν πολῦτιμο θησαυρὸ τῶν γνώσεών τους, τὴν ἀτίμητη ἐλευθερία μὲ τὴν ὁποία θὰ μπορούσαν ν' ἀντικρῦσουν μιὰ μέρα ἄφοβα καὶ τοὺς θεοὺς τῶν προλήψεών τους, καὶ νὰ σύρουν σιὰ πλωμένα λεβάρια τὸ χορὸ τῆς Ζωῆς, οἱ ἀναθυμιάσεις τῶν βούρκων μεθούσανε τὸν ὄχλο τῶν κατακτητῶν καὶ τῶν ἀποστόλων ποὺ ἀπλώνανε, γιὰ νὰ κρῦβουν τὸν Ἥλιο, τὰ σύννεφα τοῦ φόβου, τοῦ μίσους καὶ τῆς θλίψης. Naί, πλάνη καὶ χαμένος καιρὸς, ὅταν σήμερα δὲν ἔχω ἀρκετὴ ἀντίληψη καὶ πιὸ μεγάλη ζωτικότητα γιὰ νὰ παρακολουθήσω, τὸ ἀποτρόπαιο θέαμα τῆς ἀνθρωπότητος νὰ κραπαλεῖ ξόφρενα μὲς στὶς φλόγες καὶ τὸ αἷμα, προσφέροντας στὸ φρικωδέστερο Μολῶχ τὸ ἄνθος τῶν παιδιῶν της, καταστρέφοντας ἔτσι καὶ τὸ αὐριο.

Ἄπὸ τὰ φαράγγια μας σήμερα ἀπὸ τὴ βελούδινη γλῶση ποὺ ἐπανθεῖ σὰν τρυφερότητα τῆς γῆς, ἀπὸ τὰ ἄνθη μας καὶ τὰ δέντρα μας ἀναδίδεται μιὰ σαπίλα κόλασης, μιὰ βρωμὰ ἀποπνικτικῆ. Μὲ τὸν μαῦρο καπνὸ τῶν πόλεων ποὺ καίονται, μὲ τὶς κατάρεις τῶν ἀνθρώπων ποὺ σφάζονται, μὲ τοὺς ἀντίλαλους τῆς ἀγανάκτησης καὶ τῆς ἀρᾶς ποὺ κυλοῦνε ἀπὸ βουνὸ σὲ βουνό, ἡ γῆ μας σπαράζει κάτω ἀπὸ τὰ φρικώδη γαμφόνυχα τοῦ ὀλέθρου.

Αὐριο τὸ χόρτο θὰ φυτρώνει στὴ γῆ μας μουχλιασμένο, σὰ ξεφτίδια σάπιου κορμοῦ πάνω στοὺς τάφους.

Καὶ τὸ κακὸ αὐτὸ θὰ εἶνε ἡ πίστη, οἱ ἀρετές, τὰ καθήκοντα τῶν ἀνθρώπων ποὺ τὸ ἐγκυμονήσανε. Καὶ νὰ μοῦ φαίνεται τώρα πῶς ὁ κόσμος δὲν ἔκανε ἄλλο, τόσα χρόνια, παρὰ νὰ βηματίζει μὲ τὴ λαμπρότερη χαλκοσπροωπία τῆς ἀσυνείδητης ἡλιθιότητος στὴν κόλαση ὅπου δέρνεται σήμερα.

.....
25 Φεβρουαρίου. Τὸ ἐπρόβλεπα. Ἦτανε μιὰ βεβαιότατη πιθανότητα. Στὸ Νοσοκομεῖο....

Ἐξακολουθοῦσε ὁ ἀγῶνας τοῦ πυροβολικοῦ. Δὲν εἶχαμε κατεβεῖ σιὸ ὑπόγειο γιὰτὶ φοβούμαστε αἰφνιδιασμὸ τοῦ ἐχθροῦ. Νύχτα μαύρη καὶ θλιβερή. Ἐβλεπα τὰ σκοτάδια τῆς πυρπολημένα ἀπὸ τὴν ἐκρηξη τῶν ἀνιχνευτικῶν ὀβίδων. Εἶχα πάψει νὰ σκέπτομαι κ' ἐχάξευα σχεδὸν ἀναισθητος. Ἄξαφνα μιὰ ὀβίδα σπάζει ἀπὸ πάνω μας. Δὲν πρόφτασα νὰ τὸ ἀντιληφθῶ κ' αἰστάνθηκα φοβερὸ πόνου στὸ δεξιὸ μου μάτι. Κυλίστηκα βαρὺς μὲς στὴ ζάλη τῆς λιποθυμίας.

.....

8 Μαρτίου. Πρέπει να χάσω τὸ μάτι μου, κατάλαβα. Εἶνε ἀνάγκη νὰ μοῦ κάμουν ἐγχείρησι. Ἔτσι ἀντιλήφθηκα ἀπὸ τὰ μισόλογα τοῦ γιατροῦ χτές. Δυστυχία μου, τὸ μάτι μου!

Ὁ ὄργανισμός μου ἦταν τόσο κουρασμένος, ὥστε μόλις ἐπεβάρυσε τὸ μυαλό μου καὶ ἡ ἰδέα τῆς δυστυχίας μου, παράλυσα. Ἔπεσα χαμένος στὴν ἀναισθησία, ὅλη τὴν ἡμέρα. Τὸ ἀπόγευμα σὰ νάνελαβα. Ἀλλὰ διέ μπορούσα νὰ σκεφθῶ τὴν κατάστασή μου. Κατὰ τὸ δειλινό, μ' ἐπλάκωσε ὁ ἐφιάλτης. Παράξενη κατάσταση! Δὲν μπορούσα ν' ἀντιληφθῶ τὴν πραγματικὴ μου θέσι, μὰ μοῦ φαινότανε πῶς ἡ ζωὴ μου ὀλάκερη περνοῦσε ἀπ' τὶς αἰσθήσεις μου. Μὲ ἀπολείπουν οἱ λέξεις γιὰ νὰ ἐκφράσω τὴν κατάστασι, ὅπου βυθισμένα τὸ σῶμά μου καὶ τὸ πνεῦμά μου, παλεύανε μὲ μιὰ δύναμη ζωῆς ποὺ ἀπόδινε τοὺς τελευταίους τῆς παλμούς. Πολλὲς φορὲς δὲν ἤμπόρεσα νὰ ἐξωτερικεύσω μὲ λέξεις ἐκεῖνο ποὺ ἐννοιοῦθα, ἀλλὰ ποτὲ δὲ βρέθηκα στὴν τελείαν ἀδυναμία ν' ἀντιληφθῶ τὸ ὅτι συμβαίνει μέσα μου, καθὼς τὴν ὥρα ἐκείνη. Κάθε συναίσθημα ποὺ πολεμοῦσε ν' ἀπομονωθεῖ γιὰ μιὰ στιγμὴ στὴ συνείδησή μου καὶ νὰ μοῦ γίνεῖ ἔτσι ἀντιληπτό, παρασέρονταν χωρὶς ἀντίστασι ἀπὸ μιὰ δίνη σκοτεινῶν καὶ ἄμορφων σκέψεων ποὺ ἔιτυχε νὰ ἔχω δοκιμάσει ἄλλες φορὲς. Ἦταν ὁ ἑαυτός μου ἀδέσποτο πεδίο ποὺ τὸ διεκδικοῦσαν οἱ πιὸ ἀπληστοὶ δοῦλοί μου. Καὶ ὁ ἀγῶνας ποὺ κατέβαλλα γιὰ ν' ἀνασύρω στὸ φῶς τὴ συνείδησή μου ἐκείνης τῆς στιγμῆς μοῦ ἔδινε τὸν ἕλιγο....

Βαρύες - βαρυὲς αἰστανόμουνα νὰ κυλοῦν ἀπάνω μου οἱ στιγμές, νὰ μοῦ ἐπικτείνουν τὴ ζωὴ ποὺ μ' ἔνα διστακτικὸ κραδασμὸ ξετυλίγονταν. Καὶ ἡ ζωὴ μοῦ φαινότανε ξένη. Ἄθελά μου κυλοῦσε. Δὲ μπορούσα ν' ἀντισκόψω τὰργότατο ρέμμα τῆς μὲ μιὰ θεληματικὴ ἀντίδρασι.

Τὰτέλειωτο δειλινό, καθὼς ἦταν στὸ μούχρωμά του μοῦ φαινότανε βαθὺ σὰ μιὰν αἰωνιότητα.... Ὡρα ἀνέκφραστη, ποὺ στὸ μυστήριό σου, μοῦ πῆρες ἀγύριστα τὴν ἀξεδιάλυτη δέσμη τῶν αἰνιγμάτων μου! Ἄσωτο ξεχείλισμα τοῦ ὑπορεύματος ὅλης τῆς ζωῆς, θὰ σὲ νοιώσω ποτὲ μὲ τέτοια πλημμύρα νὰ μοῦ ξεφεύγεις ἀπὸ τὰ δάχτυλα ;

Οἱ θύμησές μου ἀναδίνονταν ἀπὸ τὸ βάθος τῆς μνήμης μου στὸ ἀπαλὸ μισόφωτο τῆς ὥρας ἐκείνης, συγκεχυμένες, παρδαλές, ἐξωφρενικές. Βομβοῦσαν τρελλὰ πίσω ἀπὸ τὸ μέτωπό μου....

Ἦρθε ἡ δροσερὴ νύχτα κι' ὅμως δὲ μ' ἔσωσε ἀπὸ τὸ παράδεσμα. Ἀπ' τὰ μαστάρια τῶν σκοταδιῶν τῆς ἠθέλα νὰ πιῶ τὴ δροσιὰ καὶ τὸ ξαλάφρωμα. Μὰ τοῦ κῆκου! Ἐννοιοῦθα σὰ μιλίγγια μου ὀλόφλογο πυρετό. Σηκώθηκα. Τὸ ρῆγος διακλαδώθηκε σ' ὅλο τὸ κορμί μου. Τὸ κεφάλι μου μοῦ φαινότανε ὅτι θὰ ἔσπανε. Καὶ τώρα ποὺ ἠσυχασμένος λιγάκι, γράφω, ἔρχονται στιγμὲς ποὺ χάνω τὴ συναίσθησι τοῦ ἑαυτοῦ μου.

.....

Ἡ ἐγχείρησι ἔγινε. Πέρασα μέρες ποὺ δὲ μπορῶ νὰ τὶς λο-

γαριάσω στη σειρά τῆς συνειδητῆς μου ζωῆς, μὰ οἱ ὅποιες ἴσως ἔχουν ἀποφασίσει τὴν τύχη ποῦ με περιμένει.

Τὸ μάτι μου τὸ σκεπάζει ἓνα κάλυμμα ποῦ εἶνε προσδεμένο γύρω στὸ κεφάλι μου. Ὡς σήμερα δὲν κατώρθωσα νὰ τὸ ἰδῶ πῶς εἶνε.

... Τὰ μηλίγγια μου πάντα φλογισμένα, χτυπᾶνε, χτυπᾶνε γιὰ νὰ σπάσουν...

Σήμερα τὸ πρωὶ ἡ ὥραία νοσοκόμα μου ξέχασε πάνω στὸ τραπέζι με τὰ γιατρικά, τὸ τσαντάκι της μ' ἓνα καθρεφτάκι μέσα.

Πῆρα τὸ καθρεφτάκι καὶ πλησίασα στὸ παράθυρο. Ἄνασήκωσα τὸ κάλυμμα καὶ καθρεφτίστηκα. Ὡχ! Ἄνατρίχιασα ὁ ἴδιος. Ποῦνε τὸ μάτι μου, τὸ μάτι μου! Τί εἶνε αὐτὸ ἐκεῖ; Ἐρεθισμένη κατακόκκινη σάρκα, ραμμένη. Μιὰ ραφή μοῦ ἔκλεισε γιὰ πάντα τὶς εἰκόνες, τὴ χαρὰ, τὸν ἥλιο...

Πῶς ξεχείλισεν ἡ καρδιά μου ἀπὸ παράπονο καὶ μυρολόγια! Ἄξαφνα ἐννοίωσα τὸ στήθος μου ν' ἀνασηκώνεται ἀπὸ ἐγωϊσμό, ἀπὸ μίσος, κι' ἐπρόφερα τότε μιὰ κατάρα, κατάρα στὴ ζωὴ μου, κατάρα στοὺς ἀνθρώπους, κατάρα στὸν κόσμον ὅλο.

Τὸ μάτι μου! Αὐτὸ ἦταν τὸ ἔπαθλο ὅλης μου τῆς ζωῆς!

Μ' ἔπιασαν στὸ τέλος λυγμοί. Θὰ τρελλαθῶ, θὰ τρελλαθῶ ...»

V

Τρελλάθηκα...

ΑΛΕΞΑΝΤΡΕΙΑ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1915

ΜΙΧΑΗΛΗΣ ΠΕΡΙΔΗΣ

ΑΠΟ ΤΟ ΙΔΙΟ ΡΟΜΑΝΤΣΟ

ΤΑΞΙΔΕΥΟΝΤΑΣ ΣΤΑ ΠΕΡΑΣΜΕΝΑ

Μὴν ἐμποδίζετε τοὺς ἴσκιους ποῦ ἀπλώνουν. Ὁ ἴσκιος ποῦ ἀπλώνει εἶνε δυνατὸς καθὼς ἡ θέλησίς μας.

Ταξιδεύοντας ξαναβλέπω τώρα πῶς ἄλλοτε εἶχα ξαναπεράσει ἀπὸ τοὺς ἴδιους δρόμους, γιατί εἶχα πρωτοπεράσει ἀπὸ τοὺς ἴδιους δρόμους. Ξαναβλέπω τώρα τὶς παληές ἡμέρες καὶ τὰ παληὰ βλέμματα, πεταλοῦδες καρφωμένες στοὺς τοίχους παρθενικῶν δωματίων, με βλέπουν με ἀπάθειαν ὀδυνηρῆν. Ἦταν ἄλλοτε ἐδῶ ἡ κατοικία ἰδανικῶν. Ἀκόμη ζοῦν ἐδῶ ὅσα τότε ἀνθίζαν γιὰ με καὶ γιὰ τὰ παληὰ ἰδανικά. Ξαναβρίσκω τὴν ἴδια τὴ ζωὴ, τὴν πρωτινή, ντυμένη με τὰ ἴδια φορέματα ποῦ φοροῦσεν ἄλλοτε μαζί μου, στίς γιορτές τῆς χαρᾶς καὶ τῆς λύπης, τὴν ἴδια τὴ ζωὴ ὅπως μιὰ φορὰ τὴν εἶχα προσκυνήσει καὶ εἶχα χαϊδέψει τὰ μαλλιά της, τὰ μαλλιά